

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedra

Vido Krušinsko

V kurso, baudžiamosios justicijos

studijų šakos studento

Magistro darbas

**Neapykantos kalba viešojoje erdvėje - tarp žodžio laisvės ir
nusikalstamos veikos**

**Hate Speech in the Public Space - Between Freedom of Speech
and a Criminal Act**

Vadovė: prof. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė

Recenzentė: doc. dr. Ilona Michailovič

Vilnius

2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe yra nagrinėjama su neapykantos kalba ir baudžiamosios atsakomybės už ją įgyvendinimu susijusi problematika. Darbo tikslas yra ištirti aktualią neapykantos kalbos kvalifikavimo ir baudžiamosios atsakomybės už ją taikymo problematiką, bandant apibrėžti ribą tarp saviraiškos laisvės įgyvendinimo ir neapykantos kurstymo. Šio darbo objektas – neapykantos kalbos kriminalizavimo apimtys ir specifika nacionalinėje bei supranacionalinėje teisėje. Atitinkamai, darbe nagrinėjami su neapykantos kalbos teisiniu reglamentavimu susiję iššūkiai, praktinės neapykantos kalbos tendencijos, jos santykis su saviraiškos laisve bei kiti aktualūs klausimai nagrinėjama tema.

Pagrindiniai žodžiai: neapykantos kalba, neapykantos kurstymas, saviraiškos laisvė, BK 170 straipsnis, baudžiamoji atsakomybė.

This paper examines the issues related to hate speech and the implementation of criminal liability for it. The aim of the paper is to examine the current issues of the qualification of hate speech and the application of criminal liability for it, in order to define the boundary between the freedom of expression and incitement to hatred. The object of this work is the scope and specificity of the criminalisation of hate speech in national and supranational law. Accordingly, the work examines the challenges related to the legal regulation of hate speech, the practical trends of hate speech, its relationship with the freedom of expression and other relevant issues in the field.

Keywords: hate speech, incitement to hatred, freedom of expression, Article 170 of Criminal Code, criminal liability.

TURINYS

IVADAS.....	3
1. NEAPYKANTOS KALBOS SAMPRATA IR TEISINIS REGLAMENTAVIMAS.....	8
1.1. Neapykantos kalbos samprata ir teisinis reglamentavimas tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje.....	8
1.2. Neapykantos kalbos reglamentavimas Lietuvos nacionalinėje teisėje.....	12
1.2.1. Neapykantos kalbos teisinis reglamentavimas Lietuvos baudžiamajame įstatyme bei jame numatytų neapykantos kurstymo veikų sudėčių analizė.....	12
1.2.2. Neapykantos kalbos teisinio reglamentavimo Lietuvos baudžiamajame įstatyme atitiktis 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatiniam sprendimui 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis problematika.....	21
2. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS UŽ NEAPYKANTOS KURSTYMĄ ĮGYVENDINIMO LIETUVOJE TENDENCIJOS BEI IŠŠŪKIAI.....	28
2.1. Ikiteisminio tyrimo įstaigų registruotų bei teismų praktikoje nagrinėtų neapykantos kurstymo veikų motyvai ir nuo jų nukentėjusių asmenų bruožai.....	28
2.2. Neapykantą kurstančių asmenų „portretas“ bei <i>modus operandi</i> – kas, kur ir kaip Lietuvoje skleidžia neapykantos kalbą?.....	31
2.3. Baudžiamasis teisinis atsakas į neapykantos kalbą Lietuvoje – baudžiamojo neapykantos kurstymo persekiojimo bei teismų vykdomo teisingumo atitinkamose baudžiamosiose bylose tendencijos.....	35
3. NEAPYKANTOS KALBOS SANTYKIO SU SAVIRAIŠKOS LAISVE RIBOS – KADA ŽODIS TAMPA NUSIKALTIMU, O KADA – TEISĖTU NUOMONĖS REIŠKIMU?.....	44
3.1. Objektyvumo beieškant – kokie kriterijai ir kaip įtakoja saviraiškos laisvės įgyvendinimo ribų peržengimą jai virstant pavojinga neapykantos kurstymo veika?.....	44
3.2. Specialiųjų žinių panaudojimo tiriant bei nagrinėjant neapykantos kalbos atvejus reikšmė baudžiamosios atsakomybės taikymui.....	52

4. NEAPYKANTOS KURSTYMO TEISINĖ AKLAVIETĖ – AR ESAMOS BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS PRIEMONĖS VISAIS ATVEJAIS YRA TINKAMA PRIEMONĖ REAGUOTI Į NEAPYKANTOS KALBĄ?.....	54
4.1. Neapykantos kalbos dekriminalizavimo už ją taikant administracinę atsakomybę perspektyvos.....	54
4.2. Mediacijos taikymas tarp kaltininko ir nukentėjusiojo – racionalus būdas išspręsti dėl neapykantos kurstymo kilusį konfliktą bei atstatyti pažeistą teisinę tvarką?.....	57
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	59
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	63
SANTRAUKA.....	68
SUMMARY.....	69

IVADAS

Darbo **aktualumas**. Neapykantos kalba, dažnai įvardijama ir neapykantos kurstymo¹ sąvoka, neabejotinai, yra viena iš ryškiausių pastarojo meto baudžiamosios teisės aktualijų, dėl kurios nemenkas neapibrėžtumas tvyro tiek teorijoje, tiek ir praktikoje. Neapykantos kalba yra neatsiejamai susijusi su saviraiškos (žodžio) laisvės, įtvirtintos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnyje ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnyje, įgyvendinimu. Todėl itin svarbu tinkamai identifikuoti atvejus, kai saviraiškos laisve yra piktnaudžiaujama ir tam tikri pasisakymai ar nuomonės reiškimas jau tampa pavojinga ir nesantaiką kurstančia nusikalstama veika. Visgi tai nėra taip paprasta, nes kriterijai, kuriais neapykantos kalba atibojama nuo teisėto saviraiškos laisvės įgyvendinimo, dažnai yra vertinamojo pobūdžio bei nevieningi – tai, kas tarptautinėje ar Europos Sąjungos teisėje yra laikoma neapykantos kalba, nacionalinėje teisėje gali būti visiškai teisėtu elgesiu ir atvirkščiai. Beje, Lietuvos nacionalinėje teisėje pastaruoju metu netrūksta teorinių diskusijų bei praktinių kontraversijų dėl to, koks elgesys laikomas neapykantos kurstymu, o koks – ne (Aleknaitė, 2023; Gutauskas, Navickienė, 2022; Župerka, 2021; Kačerginaitė, Biekša, 2021 ir kt.).

Esamą situaciją „paaštrina“ ir tai, jog akivaizdžią neapykantą tam tikroms asmenų grupėms kurstančių viešų pasisakymų (pavyzdžiui, internetinių komentarų ar žodinių pareiškimų) kasmet Lietuvoje išsakoma tūkstančiai, visgi į teisėsaugos akiratį dauguma jų nepatenka, o realios atsakomybės už tokį neapykantos kurstymą sulaukia tik vienetai. Be to, teisinę atsakomybę už neapykantos kurstymą Lietuvoje numato tik Baudžiamasis kodeksas (toliau – ir „baudžiamasis įstatymas“, „BK“), tad kitokios teisinės atsakomybės tokias veikas darantiems asmenims pritaikyti, paprasčiausiai, nėra galimybės. Atitinkamai, susidaro paradoksali situacija, kai faktiškai už neapykantos kalbą baudžiamosios atsakomybės sulaukę asmenys tampa savotiškais „atpirkimo ožiais“ daugybės kitų laisvai ir nebaudžiamai neapykantą kurstančių asmenų atžvilgiu. Spręsti šią dilemą nelengva, nes „sumedžiojus“ ir patraukus baudžiamojon atsakomybėn kiekvieną be išimties neapykantą, kad ir paprasčiausiame komentare socialiniuose tinkluose, kursčiusį asmenį, tokių baudžiamųjų bylų ir nuteistųjų būtų tūkstančiai, o baudžiamosios teisės kaip *ultima ratio* priemonės taikymas būtų išplėstas iki absurdiško represyvumo lygio, ką jau kalbėti apie baudžiamojo persekiojimo institucijoms ir teismams teksiantį krūvį. Kita vertus,

¹ Terminai „neapykantos kalba“ ir „neapykantos (smurto) kurstymas“ šiame darbe vartojami kaip sinonimai.

nepatraukus neapykantos kurstytojų teisinę atsakomybę kyla grėsmė asmenų lygiateisiškumui, pagrindinėms žmogaus teisėms ir laisvėms bei jų apsaugai, taip pat ženkliai prisidedama prie įtampos, nukreiptos prieš pažeidžiamas visuomenės grupes, augimo, jų diskriminavimo bei prieš tokius asmenis nukreiptos neapykantos ar net smurto protrūkių. Taigi neapykantos kalbos kvalifikavimo, jos santykio su saviraiškos laisve ir baudžiamosios atsakomybės už atitinkamas veikas taikymo klausimai yra itin aktualūs bei jautrūs, nes jie ne tik kelia galybę praktinių iššūkių, bet ir susiję su tinkamo balanso tarp skirtingų teisės saugomų vertybių radimu, tad šiame darbe bandoma ištirti minėtąją problematiką bei pasiūlyti galimus jos sprendimo būdus.

Šio darbo **tikslas**: ištirti aktualią neapykantos kalbos kvalifikavimo ir baudžiamosios atsakomybės už ją taikymo problematiką, bandant apibrėžti ribą tarp saviraiškos laisvės įgyvendinimo ir neapykantos kurstymo.

Uždaviniai:

- 1) Atskleisti neapykantos kalbos, kaip nusikalstamos veikos, sampratą, sudėtį ir teisinio reglamentavimo specifiką;
- 2) Įvertinti BK įtvirtinto teisinio neapykantos kalbos reglamentavimo atitiktį Europos Sąjungos teisės keliamiems reikalavimams;
- 3) Išanalizuoti praktinius iššūkius bei tendencijas ikiteisminio tyrimo institucijoms vykdant baudžiamąjį persekiojimą, o teismams – taikant baudžiamąją atsakomybę už neapykantos kurstymą;
- 4) Nustatyti kriterijus bei požymius, kurių pagrindu asmens saviraiškos laisvės įgyvendinimas pasiekia baudžiamosios atsakomybės taikymą lemiantį pavojingumo laipsnį ir tampa neapykantos kalba;
- 5) Ištirti specialiųjų žinių panaudojimo tiriant ir nagrinėjant neapykantos kalbos baudžiamąsias bylas reikšmę baudžiamosios atsakomybės taikymui;
- 6) Identifikuoti tobulintinus teisinės atsakomybės už neapykantos kalbą reglamentavimo ir jos praktinio įgyvendinimo aspektus.

Darbo **objektas** – neapykantos kalbos kriminalizavimo apimtys ir specifika nacionalinėje bei supranacionalinėje teisėje. Didžiausias dėmesys darbe skiriamas BK 170 straipsnio, apibrėžiančio baudžiamąją atsakomybę už neapykantos kurstymą, nuostatoms ir jų įgyvendinimui praktikoje. BK 170² straipsnis, kuriame kriminalizuojamas viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams, jų

neigimas ar šiurkštus menkinimas, darbe analizuojamas tik pačiais bendriausiais bruožais, apibrėžiant jo teisinio reglamentavimo baudžiamajame įstatyme specifiką.

Darbe naudojami **metodai**:

Sisteminis ir analizės – darbe siekiama pateikti visapusišką neapykantos kalbos bei už ją taikomos baudžiamosios atsakomybės teisinio reglamentavimo analizę. Atitinkamai, darbe tarpusavyje susietai nagrinėjamos teisės aktų nuostatos, nacionalinių ir supranacionalinių teismų praktika, teisės doktrina bei statistiniai duomenys. Tai leidžia gilesniu ir platesniu žvilgsniu pažvelgti į darbe keliamą problematiką ir kitus svarbius su neapykantos kalba susijusius niuansus.

Loginis metodas darbe taikomas nagrinėjant teisinio neapykantos kalbos reglamentavimo bei baudžiamosios atsakomybės už ją taikymo praktikos tarpusavio ryšius, dėsningumus, darant iš to tiesiogiai išplaukiančias išvadas, kas darbe konstruojant argumentus bei išvadas užtikrina jų tikslumą, pagrįstumą ir validumą.

Kalbinis (semantinis) – šio darbo tematika yra neatsiejamai susijusi su lingvistiniais klausimais, kurie apima ne tik teisės doktrinoje dėl pačios neapykantos kalbos sąvokos reikšmės ir turinio kylančias diskusijas, bet ir konkrečių neapykantos kalbos atvejų lingvistinės raidos pavojaus vertinimą praktikoje. Atitinkamai, darbe yra siekiama argumentuotai išsiaiškinti neapykantos kalbos sąvokos semantinę prigimtį bei turinį, taip pat išanalizuoti, kokie teiginiai, pasisakymai ar frazės laikytini neapykantos kalba, o kurie – ne.

Lyginamasis – darbe tarpusavyje lyginami įvairaus pobūdžio šaltiniai ir literatūra, įskaitant teisės aktų nuostatas, nacionalinių ir supranacionalinių teismų praktiką, teisės doktriną bei statistinius duomenis. Tai leidžia įžvelgti tarptautinės, Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės normų ir faktinio jų taikymo tarpusavio santykį, skirtumus, prieštaravimus bei analizuoti potencialias šių prieštarų ar neatitikimų priežastis ir sprendimo galimybes.

Statistinis – šis tyrimo metodas, visų pirma, yra taikomas nagrinėjant pastarųjų dešimties metų registruotų BK 170 straipsnyje, numatančiame baudžiamąją atsakomybę už neapykantos kalbą, nusikalstamų veikų tendencijas, taip pat už šių veikų padarymą įtariamų ar kaltinamų asmenų skaičių. Antra, darbe atliekama 2017-2024 metų teismų praktikos neapykantos kalbos baudžiamosiose bylose analizė leidžia įžvelgti statistines teismų taikomos baudžiamosios atsakomybės už neapykantos kalbą tendencijas.

Darbo **originalumas**. Per pastaruosius penkerius metus Lietuvos universitetuose buvo apginti septyni magistro darbai neapykantos kalbos (kurstymo) tematika – penki iš jų buvo parašyti teisės studentų, o du – kriminologijos. Juose pagrindinis dėmesys buvo skiriamas neapykantos kalbos sampratos apibrėžimui, BK 170 straipsnyje numatytų neapykantos kurstymo veikų sudėčių požymių analizei, neapykantos kalbos teisinio reglamentavimo tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje apžvalgai, taip pat Europos Žmogaus Teisių Teismo bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos su neapykantos kurstymu susijusiose bylose analizei. Dviejuose magistro darbuose buvo gilinamasi į neapykantos kalbos reiškimo socialinio tinklo paskyroje specifiką (Ulbavičiūtė, 2022; Povilaitis, 2022), o vienas magistro darbas esminį dėmesį skyrė nukentėjusiųjų nuo neapykantos kalbos patirtims (Stankevičiūtė, 2023). Tuo tarpu Lietuvos teisės doktrinoje neapykantos kalbos klausimams yra skiriamas gana skurdus dėmesys – per pastaruosius metus nagrinėjama tematika buvo publikuotos vos kelios mokslinės publikacijos, kuriose nagrinėti neapykantos kalbos kvalifikavimo klausimai (Kačerginaitė, Biekša, 2021; Aleknaitė, 2023), Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimo byloje *Beizaras ir Levickis prieš Lietuvą* įgyvendinimas Lietuvos teisėje (Bruskina, 2023) ar tam tikri praktiniai baudžiamosios atsakomybės už neapykantos kalbą aspektai (Gutauskas, Navickienė, 2022). Šiame darbe didžiausias dėmesys bus skiriamas esamose mokslinėse publikacijose menkai arba apskritai nenagrinėtiems neapykantos kalbos teoriniams bei praktiniams aspektams, pavyzdžiui, neapykantos kalbos teisinio reglamentavimo problemoms, praktinėms baudžiamojo persekiojimo ir baudžiamosios atsakomybės už neapykantos kurstymą įgyvendinimo tendencijoms, neapykantos kalbos santykio su saviraiškos laisve problematikai ar alternatyvių baudžiamajai atsakomybei būdų patraukti neapykantą kurstančius asmenis teisinės atsakomybės analizei. Be to, šiame darbe siekiama ne tik iširti esamą neapykantos kalbos problematiką, bet ir suformuoti konkrečius pasiūlymus ar bent vertybines orientacijas, kaip baudžiamoji justicija bei, apskritai, visa teisės sistema turėtų reglamentuoti neapykantos kurstymo bei teisinės atsakomybės už tokias veikas klausimus.

Šiame darbe gausiai nagrinėjami įvairaus pobūdžio **šaltiniai**. Visų pirma, esminių darbo atskaitos tašku yra baudžiamasis įstatymas ir jo 170 straipsnis (tam tikra apimtimi – ir BK 170² straipsnis), numatantis baudžiamąją atsakomybę už neapykantos kurstymą (neapykantos kalbą) – darbe nagrinėjami jame apibrėžtų veikų sudėčių požymiai ir už jų padarymą numatytos sankcijos. Ne mažiau darbui reikšmingos ir jame nagrinėjamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos, taip pat tarptautinės (ypatingai – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos) ir Europos Sąjungos teisės nuostatos,

kuriose formuojamos principinės su saviraiškos laisve bei neapykantos kalba susijusios nuostatos. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija pasitelkiama siekiant išryškinti esminius joje suformuluotus neapykantos kalbos ir už ją taikomos baudžiamosios atsakomybės bruožus, turinį, specifiką ir problematiką, taip pat santykį su saviraiškos laisvės įgyvendinimu. Pirmosios ir apeliacinės instancių teismų praktikos analizės dėka nagrinėjamos teismų už neapykantos kalbą taikomų bausmių ar kitokio baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo tendencijos, bandoma apibrėžti dažniausiai teismų atitinkamose bylose vertinamus kriterijus ir aplinkybes, be to, siekiama ir atskleisti tipinį už neapykantos kalbą atsakomybės traukiamo kaltininko portretą, neapykantos kurstymo motyvus ir su tuo susijusius iššūkius. Teisės doktrina ir joje pateikiamos įžvalgos leidžia išryškinti esminius neapykantos kalbos bei jos santykio su saviraiškos laisve probleminius aspektus bei išnagrinėti skirtingas šiais klausimais vyraujančias mokslininkų nuomones. Galiausiai, statistinių duomenų analizė suteikia galimybę ištirti baudžiamojo persekiojimo institucijų veiklos fiksuojant bei tiriant neapykantos kalbos atvejus tendencijas bei joje išvelgtinas potencialias problemas.

1. NEAPYKANTOS KALBOS SAMPRATA IR TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

1.1. Neapykantos kalbos samprata ir teisinis reglamentavimas tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje

Neapykantos kalbos fenomenas pasižymi tuo, jog jo teisinis reglamentavimas, iš esmės, yra išplaukiantis iš supranacionalinės teisės, kurioje bandoma apibrėžti šios veikos esmę ir turinį, santykį su saviraiškos laisve, taip pat priemones ir būdus, kuriais turėtų būti kovojama su neapykantos kalbos raiška viešojoje erdvėje. Pastarieji, apimantys tiek perspektyvines prevencines priemones, tiek ir retrospektyvų teisinės atsakomybės taikymą už jau įvykdytas neapykantos kalbos veikas, yra pateikiami tiek konkrečių teisinių įpareigojimų, tiek ir rekomendacinio pobūdžio gairių pavidalu.

Pirmąsias neapykantos kalbos teisinio reglamentavimo užuomazgas galima įžvelgti jau 1948 metais priimtos Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 7 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad visi žmonės yra lygūs įstatymui ir nediskriminuojami turi teisę į lygią įstatymo apsaugą, visi turi teisę į lygią apsaugą nuo visokios diskriminacijos, pažeidžiančios šią deklaraciją, ir nuo bet kokio tokios diskriminacijos kurstymo (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948). Kiek konkretesnių nuostatų šiuo klausimu galima įžvelgti 1965 metais priimtoje ir 1969 metais įsigaliojusioje Jungtinių Tautų Tarptautinėje konvencijoje dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo. Konvencijos 4 straipsnyje yra smerkiama bet kokia propaganda ir visos organizacijos, kurios remiasi vienos rasės ar tam tikros odos spalvos ar tautybės žmonių grupės pranašumo idėjomis ar teorijomis arba bando pateisinti ar skatinti rasinę neapykantą ir diskriminaciją, nesvarbu, kokios formos jos būtų, o Konvencijos valstybės įsipareigoja imtis neatidėliotinų ir veiksmingų priemonių prieš bet kokią tokios diskriminacijos kurstymą ar diskriminacinius veiksmus. Taip pat, pagal šios Konvencijos 4 straipsnio a punktą, valstybės narės skelbia *„įstatymu baudžiamu nusikaltimu idėjų, pagrįstų rasiniu pranašumu ar neapykanta, platinimą, visokį rasinės diskriminacijos kurstymą, taip pat visus smurto veiksmus ar tokių veiksmų kurstymą prieš kokią nors rasę ar kitos odos spalvos ar tautybės asmenų grupę, taip pat bet kokią rasistinės veiklos rėmimą, įskaitant jos finansavimą“* (Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, 1965 m.).

Visgi, bene reikšmingiausias supranacionalinės teisės aktas, kuris daro didžiulę įtaką neapykantos kalbos teisiniui vertinimui tiek tarptautiniu, tiek ir nacionaliniu mastu yra 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje priimta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Europos žmogaus teisių konvencija, Konvencija, EŽTK). Jos 10 straipsnio, numatančio saviraiškos laisvę, 1 dalyje nurodyta, jog *„kiekvienas turi teisę į*

saviraiškos laisvę. Ši teisė apima laisvę turėti savo nuomonę, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas valdžios institucijų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų“ (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950). Visgi ši teisė nėra absoliuti ir gali būti ribojama, kas yra aiškiai išsakyta antrojoje šio straipsnio dalyje, antai, „naudojimasis šiomis laisvėmis, kadangi tai yra susiję ir su pareigomis bei atsakomybe, gali būti priklausomas nuo tam tikrų formalumų, sąlygų, apribojimų ar sankcijų, kurias nustato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje yra būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar visuomenės apsaugos, siekiant užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę, taip pat kitų asmenų garbę ar teises, užkirsti kelią įslaptintos informacijos atskleidimui arba užtikrinti teisminės valdžios autoritetą ir bešališkumą“ (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950). Kaip galima matyti, EŽTK numato didelį skaičių įvairių pagrindų, kuriais saviraiškos laisvė gali būti ribojama, kas yra nenuostabu, nes Konvencijos 14 straipsnyje yra įtvirtintas diskriminacijos draudimas, užtikrinantis naudojimąsi joje pripažintomis teisėmis ir laisvėmis nepriklausomai nuo asmens lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitų pagrindų. Tuo tarpu EŽTK 17 straipsnis numato, kad jokia Konvencijos nuostata „negali būti aiškinama kaip suteikianti kuriai nors valstybei, grupei ar asmeniui teisę vykdyti kokią nors veiklą ar atlikti kokius nors veiksmus, kuriais siekiama panaikinti kokias nors Konvencijoje numatytas teises ir laisves ar jas daugiau apriboti nei numatyta Konvencijoje“ (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950). Atitinkamai, jei EŽTK 10 straipsnio 1 dalyje numatytų laisvių įgyvendinimas bus vykdomas pažeidžiant Konvencijos 14 straipsnyje numatytą diskriminacijos draudimą, tai jau bus laikoma neteisėtu ir neleistinu Konvencijos 17 straipsnio pažeidimu, kai piktnaudžiaujant saviraiškos laisve, jos įgyvendinimas perauga į neapykantos kalbą.

Didelę reikšmę nagrinėjamu klausimu turi 1966 metais Jungtinių Tautų priimtas Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, kurio 19 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė į saviraiškos laisvę, apimanti „laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir perteikti visokią informaciją bei idėjas, nepaisant valstybių sienų, žodžiu, raštu arba per spaudą, arba meninėmis išraiškos formomis, arba kitokiais būdais savo nuožiūra“ (Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 1966 m.). Visgi ši teisė yra apribojama trečiojoje šio straipsnio dalyje nurodant, kad naudojimasis saviraiškos laisvėmis yra susijęs su ypatingomis pareigomis ir ypatinga atsakomybe, tad jos gali būti tam tikrais atžvilgiais ribojamos, tačiau tik tiek, kiek numato įstatymai ir yra būtina kitų asmenų teisėms ir

reputacijai gerbti arba valstybės saugumui, viešajai tvarkai, gyventojų sveikatai ar dorovei apsaugoti. Šiuo atžvilgiu itin svarbus yra Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 20 straipsnis, kurio 1 dalis numato, kad bet kokia karo propaganda, taip pat kiekvienas tautinės, rasinės ar religinės neapykantos kurstymo atvejis, kai yra skatinama diskriminacija, nesantaika ar smurtas, yra draudžiami įstatymu, tad aiškinant sistemiskai būtent šias nuostatas galima vertinti kaip apimančias ir neapykantos kalbos skleidimą.

Būtent neapykantos kalbos sąvoka pirmą kartą (bent Europos teisėje) buvo paminėta 1997 metų Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Nr. R (97) 20 „dėl neapykantos kalbos“, kurioje neapykantos kalba yra apibrėžiama kaip visos išraiškos formos, kuriomis skleidžiama, kurstoma, skatinama arba pateisinama rasinė neapykanta, ksenofobija, antisemitizmas ar kitų formų neapykanta, kuri yra pagrįsta netolerancija, įskaitant: agresyviu nacionalizmu ir etnocentrizmu išreikštą netoleranciją, diskriminaciją ir priešišumą mažumoms, migrantams ir imigrantų kilmės žmonėms (Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Nr. R (97) 20 „dėl neapykantos kalbos“, 1997).

Naujausios Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos „dėl kovos su neapykantos kalba“ CM/Rec(2022)16 buvo priimtos 2022 metais. Jose vėlgi bandoma išaiškinti neapykantos kalbos sąvoką, ją apibrėžiant kaip visų formų raišką, kurstančią, skatinančią, skleidžiančią ar pateisinančią smurtą prieš asmenį ar asmenų grupę, neapykantą ar diskriminaciją arba menkinančią asmenį ar asmenų grupę dėl jų tikrų ar priskiriamų asmeninių bruožų ar padėties, tokių kaip rasė, odos spalva, kalba, religija, tautybė, tautinė ar etninė kilmė, amžius, negalia, lytis, lytinė tapatybė ar seksualinė orientacija. Šiomis rekomendacijomis taip pat yra bandoma formuoti vieningą Europos Tarybos valstybių narių požiūrį ir teisinį atsaką į neapykantos kalbą. Antai, rekomendacijose yra apibrėžiami esminiai principai, kuriais remiantis turi būti sprendžiama neapykantos kalbos problematika, baudžiamosios, civilinės ir administracinės teisės priemonių taikymas reaguojant į neapykantos kalbos atvejus, taip pat yra aptariami specifiniai neapykantos kalbos atvejai – pavyzdžiui, kai neapykanta kurstoma internete arba viešų ar renkamų į svarbias pareigas asmenų, politikų. Be to, šiose rekomendacijose pateikiamos gairės, kaip vystyti visuomenės sąmoningumą ir ją edukuoti neapykantos kalbos klausimais, apsaugoti nukentėjusiųjų teises, analizuoti ir stebėti neapykantos kalbos atvejus bei vystyti nacionalinį ir tarptautinį bendradarbiavimą neapykantos kalbos klausimais.

Vertėtų pažymėti, kad neapykantos kalbos klausimu svarbios ir Europos Tarybos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija (ECRI) bendrosios politinės rekomendacijos

Nr. 15. Jose apibrėžiama, jog neapykantos kalba turi būti suprantama šios bendrosios politinės rekomendacijos prasme kaip *“tam tikro asmens arba asmenų grupės bet kokios formos juodinimo, neapykantos ar šmeižimo palaikymas, skatinimas ar kurstymas, taip pat priekabiavimas, įžeidinėjimas, neigiamas stereotipizavimas, stigmatizavimas arba grasinimai tokiam asmeniui arba tokių asmenų grupei. Taip pat – visų šių išraiškos tipų pateisinimas „rasės“, spalvos, kilmės, nacionalinės ar etninės kilmės, amžiaus, negalios, kalbos, religijos arba įsitikinimų, lyties, lytiškumo, lytinės tapatybės, seksualinės orientacijos ir kitų asmeninių ypatybių ar statusų pagrindu”* (Europos Tarybos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija bendrosios politinės rekomendacijos Nr. 15, 2015).

Neapykantos kalbos reiškiniui ir teisinei atsakomybei už tokias veikas dėmesys skiriamas ne tik tarptautinėje, bet ir Europos Sąjungos (toliau – ir „ES“) teisėje. To pavyzdys – 2008 m. lapkričio 28 d. priimtas ES Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis (toliau – ir „Pamatinis sprendimas“). Šiuo visoms ES valstybėms narėms privalomo pobūdžio teisės aktu yra siekiama *„apibrėžti bendrą baudžiamosios teisės požiūrį Europos Sąjungoje į šį reiškinį, siekiant užtikrinti, kad toks pats elgesys būtų laikomas nusikalstama veika visose valstybėse narėse ir kad tokias veikas atlikusiems ar už jas atsakingiems fiziniais ir juridiniams asmenims būtų numatytos veiksmingos, proporcingos ir atgrasančios sankcijos“* (Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, 2008). Esmine Pamatinio sprendimo nuostata, kurioje šis tikslas yra įgyvendinamas, galima laikyti 1 jo straipsnį, numatantį, kokios su rasizmu ir ksenofobija susijusios neapykantos kurstymo veikos turi būti kriminalizuojamos ES valstybių narių nacionaliniuose įstatymuose. Antai, Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, jog kiekviena ES valstybė narė turi imtis būtinų priemonių užtikrinti baudžiamumą už šias tyčines veikas: *„a) viešą smurto ar neapykantos, nukreiptos prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausančią asmenį, kurstymą; b) a punkte nurodytą veiką viešai skleidžiant ar platinant rašytinę, vaizdinę ar kitokią medžiagą“* (Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, 2008). Tuo tarpu šio straipsnio c ir d punktuose įtvirtinta pareiga numatyti baudžiamąją atsakomybę už viešą pritarimą genocido nusikaltimams, nusikaltimams žmoniškumui ir karo nusikaltimams, kaip apibrėžta Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Statuto 6, 7 ir 8 straipsniuose, taip pat nusikaltimams, apibrėžtiems Tarptautinio karo tribunolo įstatų,

pridedamų prie 1945 m. rugpjūčio 8 d. Londono susitarimo, 6 straipsnyje, nukreiptiems prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausančią asmenį, atsisakymą šiuos nusikaltimus pripažinti ar didelį jų menkinimą, kai veikos gali kurstyti smurtą ar neapykantą prieš tokią grupę ar tokiai grupei priklausančią asmenį.

Taigi supranacionalinėje teisėje neapykantos kalbai ir su ja susijusiems asmenų lygiateisiškumo ir nediskriminavimo klausimams skiriamas ištis didelis dėmesys. Tarptautinės konvencijos bei rekomendacijos leidžia pažinti neapykantos kalbos kilmę, sąvoką, turinį ir specifiką, o nagrinėto Pamatinio sprendimo nuostatos leidžia harmonizuoti neapykantos kalbos teisinį reglamentavimą ES valstybėse narėse, užtikrinant, kad jose visose už tokį elgesį bus taikoma baudžiamoji atsakomybė.

1.2. Neapykantos kalbos reglamentavimas Lietuvos nacionalinėje teisėje

1.2.1. Neapykantos kalbos teisinis reglamentavimas Lietuvos baudžiamajame įstatyme bei jame numatytų neapykantos kurstymo veikų sudėčių analizė

Lietuvos nacionalinėje teisėje įstatymų leidėjas teisinę atsakomybę už neapykantos kalbą įtvirtina Baudžiamajame kodekse, jo 170 straipsnio 1-3 dalyse kriminalizuodamas kurstymą prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę, taip pat tam tikra apimtimi ir BK 170² straipsnio 1 dalyje, numatančioje baudžiamąją atsakomybę už viešą pritarimą tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams, jų neigimą ar šiurkštų menkinimą. Šiomis baudžiamojo įstatymo nuostatomis yra įgyvendinamos ir detalizuojamos Konstitucijos 25 straipsnio nuostatos, kuriomis yra apribojama šio straipsnio 1 dalyje įtvirtinta saviraiškos laisvė („*žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti*“). Antai, pagal Konstitucijos 25 straipsnio 2 dalį, „*laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai*“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992), o 3 dalyje, iš esmės, apibrėžiamas konstitucinis reikalavimas kriminalizuoti neapykantos kalbą – „*laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija*“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992).

Iš esmės, BK šiuo metu yra vienintelis Lietuvoje galiojantis teisės aktas, kuriame apibrėžta teisinė atsakomybė už neapykantos kalbą, tad šiuo metu galimybės tokias veikas

spręsti kitomis nei baudžiamosios teisės priemonėmis paprasčiausiai nėra, nepriklausomai nuo to, kokio pobūdžio ir sunkumo ji bebūtų. Tai kelia nemenkų praktinių iššūkių – viena vertus, jei neapykantos kalba nesieks baudžiamajame įstatyme numatyto pavojingumo laipsnio arba formaliai neatitiks jame įtvirtintų sudėčių, neliks jokių kitų priemonių, kaip patraukti neapykantą kurstantį asmenį teisinės atsakomybės. Kita vertus, jei baudžiamojon atsakomybės bus traukiama už bet kokią, kad ir menkai pavojingą, neapykantos kalbą, kyla klausimų, ar tikrai kiekvienas labiau įžeidus, žeminantis ar piktybiškas pareiškimas turi būti sprendžiamas būtent baudžiamosios teisės, esančios pačia griežčiausia *ultima ratio* pobūdžio teisinės atsakomybės rūšimi, priemonėmis.

BK 170 straipsnio 1-3 dalyse yra įtvirtintas jas vienijantis baigtinis alternatyvių motyvų, esančių būtinais šių nusikalstamų veikų sudėčių požymiais, sąrašas – tam, kad neapykantos kurstymo veika atitiktų šiame BK straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų sudėtis ir už ją būtų taikoma baudžiamoji atsakomybė, ji turi būti nukreipta prieš žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, odos spalvos, tautybės, kalbos, kilmės, etninės kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, religijos arba įsitikinimų ar pažiūrų. Kyla klausimas, ar tikrai pagrįstai įstatymų leidėjas numatė tokį baigtinį neapykantos kurstymo motyvų sąrašą? Vėlgi kyla tam tikra dilema – pagal *nullum crimen sine lege certa* principą, baudžiamasis įstatymas turi tiksliai ir konkrečiai apibrėžti, kokios veikos yra laikomos nusikalstamomis ir jų požymius (Švedas *et al.*, 2019, p. 56-57), tad baigtinio neapykantos kurstymo motyvų sąrašo įtvirtinimas leidžia išvengti dviprasmybių, ginčų ir praktinių problemų, kai nėra aišku, ar tam tikras neapykantos kalbos motyvas patenka į BK 170 straipsnio taikymo sritį, ar ne. Be to, grįžtant prie baudžiamosios teisės esmę sudarančių *ultima ratio* ir proporcingumo principų, akivaizdu, kad įstatymų leidėjas baudžiamosios teisės priemonėmis turi sureguliuoti tik išties pavojingus kėsinimus į baudžiamojo įstatymo saugomas vertybes, antai, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – „Konstitucinis Teismas“) yra konstatavęs, jog „*siekiant užkirsti kelią neteisėtoms veikoms ne visuomet yra tikslinga tokią veiką pripažinti nusikaltimu, taikyti pačią griežčiausią priemonę – kriminalinę bausmę. Todėl kiekvieną kartą, kai reikia spręsti, pripažinti veiką nusikaltimu ar kitokiu teisės pažeidimu, labai svarbu įvertinti, kokių rezultatų galima pasiekti kitomis, nesusijusiomis su kriminalinių bausmių taikymu, priemonėmis (administracinėmis, drausminėmis, civilinėmis sankcijomis ar visuomenės poveikio priemonėmis ir pan.)*“ (Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d., 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimai), tad BK 170 straipsnyje apibrėžtus atitinkamus motyvus, galima teigti, kad baudžiamosios atsakomybės taikymas

neišsiplės iki tokių neapykantos kalbos atvejų, kur jos priemonės nėra proporcingos ir akivaizdžiai reikalingos.

Visgi skleidžiama neapykanta gali neapsiriboti vien amžiumi, lytimi, seksualine orientacija ar kitais BK tiesiogiai įtvirtintais motyvais. Pavyzdžiui, jeigu neapykanta, panieka ir smurtas kurstomi dėl asmens išvaizdos (pavyzdžiui, ekstravagantiškai apsirengusio asmens atžvilgiu) arba dėl profesijos (pavyzdžiui, gydytojas pravardžiuojamas kyšininku, farmacijos įmonių pardsidavėliu). BK išvaizdos, profesijos ar kitokių papildomų galimų neapykantos kurstymo motyvų neapibrėžia, tad tokiais atvejais neapykantos kalba teoriškai gali būti laikoma visiškai nenusikalstama bei nebaudžiama, nors savo pavojingumu gali visiškai nususileisti kitais pagrindais kurstomai neapykantai. Svarbu pažymėti, jog atitinkama problematika yra pabrėžiama ir Konstitucinio Teismo, kurio teigimu, *„Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje išvardytų saugomų konstitucinių vertybių sąrašas negali būti aiškinamas kaip išsamus, baigtinis, taigi kaip neleidžiantis laisvės gauti ir skleisti informaciją riboti tada, kai reikia apsaugoti kitas, Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje expressis verbis nepaminėtas, konstitucines vertybes“* (Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas). Analogiškos nuomonės nagrinėdami BK 170 straipsnio problematiką laikosi ir teisės mokslininkai: *„būtų neįmanoma užtikrinti pagarbos kiekvieno žmogaus orumui ir visų asmenų lygiateisiškumo, jeigu Konstitucijos tekste nurodytas draudžiamo diskriminavimo pagrindų sąrašas būtų suvokiamas kaip baigtinis“* (L. Meškauskaitė. Žodžio laisvės ribų paieška baudžiamosios atsakomybės kontekste: asmens orumas v. saviraiškos laisvė, 2025). Be to, įtvirtinti teisinę atsakomybę už neapykantos kalbą bet kokiais pagrindais rekomenduojama ir tarptautinėje teisėje – Europos Tarybos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija bendrosios politinės rekomendacijos Nr. 15 numato, kad neapykantos kalba gali būti kurstoma tiek jose nurodytų, tiek ir kitų asmeninių ypatybių ar statusų pagrindu.

Tad akivaizdu, kad įstatymų leidėjo sprendimas selektyviai įtvirtinti baigtinį motyvų, kuriais gali būti kurstoma neapykanta, sąrašą nėra konstituciškai pagrįstas ir kelia grėsmę pažeisti asmenų lygiateisiškumo principą, nes susidaro ydinga bei paradoksali situacija, kai BK tiesiogiai įtvirtintais motyvais kurstyti neapykantą yra draudžiama, o visais kitais pagrindais kurstoma neapykanta ar smurtas tarytum yra teisėti ir leistini. Todėl BK 170 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų sudėtys galėtų būti papildytos numatant, kad baudžiamoji atsakomybė gali kilti ne tik už neapykantos kurstymą tiesiogiai jose numatytais, bet ir bet kokiais kitais motyvais:

[...] dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, odos spalvos, tautybės, kalbos, kilmės, etninės kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, religijos, įsitikinimų ar pažiūrų arba kitokių žmonių grupės ar jai priklausančio asmens bruožų [...]

Toks teisinis reglamentavimas, autoriaus nuomone, nekeltų jokių teisinių iššūkių ir neprieštarautų minėtiesiems proporcingumo ir *nullum crimen sine lege certa* principams, nes bet koks neapykantos ar smurto kurstymas, nepriklausomai, dėl kokios būtent priežasties jis yra reiškiamas, savaime yra pavojingas. Be to, BK įtvirtina pakankamai platų ir ne kartą papildytą spektrą galimų neapykantos kurstymo motyvų, tad jo papildymas tokia nuostata pernelyg neišplėstų realių kriminalizavimo apimčių. Tai palengvintų nagrinėjamų nusikaltimų tyrimą bei nagrinėjimą, nes ikiteisminio tyrimo pareigūnams ir teismams nekiltų klausimų dėl to, koks būtent neapykantos kurstymo motyvas konkrečiu atveju buvo išreikštas, ir, ar jis patenka į BK 170 straipsnio 1-3 dalyse numatytas nusikalstamų veikų sudėtis.

Grįžtant prie BK 170 straipsnio nuostatų, pirmojoje nagrinėjamo straipsnio dalyje yra numatyta baudžiamoji atsakomybė už dalykų, kuriuose tyčiojamasi, niekinama, skatinama neapykanta ar kurstoma diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl jau apžvelgtų motyvų arba kurstoma smurtauti, fiziškai susidoroti su tokia žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu, turint tikslą tokius dalykus platinti, gaminimą, įsigijimą, siuntimą, gabenimą, laikymą arba jų platinimą. Už tokių veikų padarymą šios straipsnio dalies sankcija numato šias alternatyvias bausmes – viešuosius darbus, baudą, laisvės apribojimą, areštą arba laisvės atėmimą iki vienerių metų. Pagal antrąją BK 170 straipsnio dalį, baudžiamąja tvarka atsako tas, kas viešai tyčiojosi, niekino, skatino neapykantą ar kurstė diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, odos spalvos, tautybės, kalbos, kilmės, etninės kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, religijos arba įsitikinimų ar pažiūrų. Už tokius veiksmus kaltininkui gresia viešieji darbai arba bauda, arba laisvės apribojimas, arba areštas, arba laisvės atėmimas iki dvejų metų. Trečioji BK 170 straipsnio dalis numato pačią pavojingiausią neapykantos kurstymo sudėtį, pagal kurią, viešas kurstymas smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, odos spalvos, tautybės, kalbos, kilmės, etninės kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, religijos arba įsitikinimų ar pažiūrų arba tokios veiklos finansavimas ar kitoks materialinis rėmimas yra baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų. Nors iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, jog visos šios trys BK 170 straipsnio dalys yra pagrindinė,

kvalifikuota bei itin kvalifikuota tos pačios nusikalstamos veikos sudėtys, juolab jų sankcijose numatytos laisvės atėmimo bausmės palaipsniui griežtėja (1 dalyje numatytas laisvės atėmimas iki vienerių metų, 2 dalyje – iki dvejų, o trečioje – iki trejų metų), visgi, pasak Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – ir „LAT“), *„BK 170 straipsnyje nustatyta ne viena nusikaltimo sudėtis su keliais kvalifikuojamaisiais požymiais, o daug nesunkaus, tačiau baudžiamo ir laisvės atėmimo bausme, nusikaltimo – kurstymo veikti prieš kitokią žmonių grupę – sudėčių“* (LAT 2024 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-58-489/2024).

Remiantis BK XXV skyriaus rūšine sudėtimi ir LAT praktika, visų BK 170 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų objektas yra asmens (žmogaus) lygiateisiškumas ir sąžinės laisvė. Papildomi objektai konkrečiais atvejais yra visuomenės saugumas, taip pat žmogaus gyvybė, sveikata, garbė ir orumas (LAT 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-91-976/2018 ir kt.).

Pereinant prie objektyviųjų neapykantos kurstymo požymių, BK 170 straipsnio 1 dalyje numatytos veikos pasireiškia šiais alternatyviais veiksmais – gaminimu, įsigijimu, siuntimu, gabenimu ar laikymu dalykų, *„kuriuose tyčiojamasi, niekinama, skatinama neapykanta ar kurstoma diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, odos spalvos, tautybės, kalbos, kilmės, etninės kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, religijos arba įsitikinimų ar pažiūrų arba kurstoma smurtauti, fiziškai susidoroti su tokia žmonių grupe“* (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000), turint tikslą tokius dalykus platinti, taip pat faktinį tokių dalykų platinimą. Taigi BK 170 straipsnio 1 dalimi, galima teigti, yra kriminalizuojami parengiamieji darbai būsimam neapykantos kurstymui, kai dalykai su neapykantą siejančia informacija yra gaminami, įsigijami, siunčiami, gabenami ar laikomi, bet dar nėra paskleidžiami kaip neapykantos kalba. Kita vertus, jei tokie dalykai jau yra platinami, tai jau galima laikyti tikroju neapykantos kurstymu siaurąja prasme, nes tokie dalykai su neapykantą kurstančiu turiniu jau pasiekia kitus asmenis.

Nagrinėjamo BK straipsnio 2 dalyje numatyta veika gali būti padaroma keturiais alternatyviais viešo pobūdžio veiksmais – tyčiojimusi iš tam tikros grupės ar jai priklausančio asmens; jų niekinimu; neapykantos jiems skatinimu; kurstymu juos diskriminuoti. Nors BK nedetalizuoja šių veiksmų turinio ir prasmės, pagal LAT išaiškinimą, *„niekinimas – tai labai neigiamas, nepagarbus atsiliepimas apie žmogų ar žmonių grupę, džiūgavimas dėl juos ištikusios nelaimės arba prieš juos padarytų nusikaltimų ir pan. Neapykantos skatinimas – tai primetimas žmogui ar jų grupei nebūty*

dalykų, kurie juos neigiamai apibūdina visuomenės akyse, sukelia priešišumą ar provokuoja nepakantumą žmogui ar jų grupei. Kurstymas diskriminuoti – tai tiesioginis kvietimas arba netiesioginis skatinimas riboti žmogaus ar jų grupės teises ir laisves, lyginant su kitais žmonėmis ar jų grupėmis“ (LAT 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-91-976/2018 ir kt.). BK 170 straipsnio 3 dalis kriminalizuoja viešą kurstymą smurtauti ar fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl šioje straipsnio dalyje numatytų motyvų arba tokios veiklos finansavimą ar materialinę rėmimą. LAT praktikoje kurstymas smurtauti ar fiziškai susidoroti suvokiamas kaip „*tiesioginis ar netiesioginis skatinimas naudoti fizinę ar psichinę prievartą (žudyti, žaloti ir pan.)*“ (LAT 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-86-648/2016 ir kt.), taip pat apima ir „*viešą kitų asmenų lenkimą (skatinimą) daryti kitus pavojingus su fiziniu smurtu susijusius veiksmus*“ (LAT 2024 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-58-489/2024). Visos šios veikos pasižymi kraštutiniu, o jų diskriminacinis pobūdis turi būti akivaizdus. Be to, BK 170 straipsnyje numatytų veikų sudėtys yra formaliosios, kas šio straipsnio 2 ir 3 dalių atvejais, anot LAT, lemia tai, jog šios veikos laikytinos baigtomis nuo viešo atitinkamų pareiškimų ar raginimų paskelbimo, nepriklausomai nuo to, ar tai sukėlė padarinius, ar ne (LAT 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-86-648/2016 ir kt.).

Svarbu pažymėti, jog esminis ir būtinas neapykantos kurstymo veikų, pagal BK 170 straipsnio 2 ir 3 dalys, padarymo būdą apibūdinantis požymis yra viešumas – kaltininkas turi išreikšti tam tikrą viešą žeidžiančio, niekinančio, diskriminacinio pobūdžio pareiškimą arba viešai raginti smurtauti, kas turi būti skirta tam tikram neapibrėžtam skaitytojų ar klausytojų ratui tiesiogiai palenkti. Toks lenkimas, pasak BK nuostatomis besiremiančio LAT, turi sukurstyti neapykantos kalbos adresatus „*prieš tam tikrą žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, sukelti neapykantą, suformuoti niekinantį, diskriminacinį požiūrį į juos arba paskatinti panaudoti fizinę ar psichinę prievartą prieš juos*“ (LAT 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017 ir kt.).

BK 170 straipsnyje įtvirtintų nusikalstamų veikų subjektu yra pakaltinamas, sulaukęs 16 metų amžiaus fizinis asmuo (Prapiestis et al., 2009, p. 249), be to, pagal BK 170 straipsnio 4 dalies nuostatas, už neapykantos kurstymą atsako ir juridinis asmuo. Kaltės forma ir rūšis, kuriomis gali būti padaromos BK 170 straipsnyje numatytos veikos, yra tiesiogine tyčia – kaltininkas turi suprasti, kad atlikdamas viešus pareiškimus viešai

tyčiojasi, niekina, skatina neapykantą, kursto diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančių asmenį arba kursto viešai prieš juos smurtauti, fiziškai susidoroti, ir nori taip veikti (LAT 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-86-648/2016 ir kt.). Neapykantos kalbos tikslu gali būti laikomas siekis pažeminti, įžeisti tam tikrą tautinę, rasinę ar kitokią žmonių grupę ar jos narį, tokiu būdu bandant pademonstruoti tikrą ar tariamą tokios grupės žmonių ar konkretaus jos nario pažeidžiamumą, nepilnavertiškumą, ribotumą (Neapykantos kalba Lietuvoje. Situacijos ir atsisakymų pradėti ikiteisminius tyrimus apžvalga, 2023).

BK 170² straipsnio 1 dalis numato gana „gremėzdišką“ nusikalstamos veikos sudėtį – pagal ją, *„tas, kas viešai pritarė Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos teisės aktais arba įsiteisėjusiais Lietuvos Respublikos ar tarptautinių teismų sprendimais pripažintiems genocido ar kitiems nusikaltimams žmoniškumui arba karo nusikaltimams, juos neigė ar šiurkščiai menkino, jeigu tai padaryta grasinančiu, užgauliu ar įžeidžiančiu būdu arba dėl to buvo sutrikdyta ar galėjo būti sutrikdyta viešoji tvarka, taip pat tas, kas viešai pritarė SSRS ar nacistinės Vokietijos įvykdytai agresijai prieš Lietuvos Respubliką, SSRS ar nacistinės Vokietijos įvykdytiems genocido ar kitiems nusikaltimams žmoniškumui arba karo nusikaltimams, arba 1990–1991 metais įvykdytiems kitiems agresijai prieš Lietuvos Respubliką vykdžiusių ar joje dalyvavusių asmenų labai sunkiems ar sunkiems nusikaltimams Lietuvos Respublikai arba labai sunkiems nusikaltimams Lietuvos Respublikos gyventojams, juos neigė ar šiurkščiai menkino, jeigu tai padaryta grasinančiu, užgauliu ar įžeidžiančiu būdu arba dėl to buvo sutrikdyta ar galėjo būti sutrikdyta viešoji tvarka, baudžiamas viešaisiais darbais arba bauta, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų“* (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Apie BK 170² straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų sudėties požymius LAT praktikoje, iš esmės, nėra užsimenama, o rengiant Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentarą, šio BK straipsnio net nebuvo, tad šiuo klausimu tenka remtis vien BK nuostatomis ir Kauno apygardos teismo 2025 m. kovo 13 d. nuosprendžiu baudžiamojoje byloje Nr. 1A-115-923/2025, kuriame buvo pirmą kartą detaliau apžvelgti BK 170² straipsnio veikų sudėties požymiai. Šios nusikalstamos veikos objektu, kaip ir visų BK XXV skyriaus nusikalstamų veikų rūšiniu objektu, bendriausiaja prasme, išlieka asmenų (žmonių) lygiateisiškumas ir sąžinės laisvė. Šis objektas yra detalizuojamas Kauno apygardos teismo, pasak kurio, BK 170² straipsnio yra saugomi *„tarptautinės bendruomenės saugomi gėriai, t. y. pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės, saugus žmonių*

egzistavimas be pavojaus jų gyvybei, sveikatai ir laisvei, kuris užtikrinamas draudžiant agresiją, genocidą, nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus, taip pat asmenų, nukentėjusių nuo agresijos, genocido, nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų, kovotojų prieš okupaciją garbė ir orumas“ (Kauno apygardos teismo 2025 m. kovo 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-115-923/2025). BK 170² straipsnio 1 dalyje, iš esmės, numatyti trys alternatyvūs veiksmai, kuriais yra įgyvendinama jame apibrėžta veika – viešas pritarimas, neigimas ar šiurkštus menkinimas straipsnio sankcijoje įvardintų istorinių nusikaltimų. Kauno apygardos teismas šiuo atžvilgiu konstatavo, jog „*neigimu sudaroma tokia situacija, kai nepripažįstami įvykdyti nusikaltimai, atmetant bet kokią jų ar nusikaltimų aukų, žalos buvimo galimybę, savo pasisakymais, viešais pareiškimais netgi prieštaraujant jau įrodytiems faktams. O šiurkštus menkinimas įgyvendinamas siekiu panaikinti istorinę, visuomeninę, tarptautinę genocido, nusikaltimų žmoniškumui ar karo nusikaltimų reikšmę ne tik Lietuvos, bet ir pasaulinei bendruomenei. Tai gali būti padaroma įžūliai iškraipant faktus, kai kuriuos jų nutylint ir pateikiant savąją įvykių versiją, prisidengiant skaitytais šaltiniais, kitų svarbių žmonių kalbomis“* (Kauno apygardos teismo 2025 m. kovo 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-115-923/2025). Anot teismo, šiame BK straipsnyje numatytomis veikomis yra skleidžiamos antidemokratinės idėjos ir dezinformacija, kurstomas smurtas ir neapykanta prieš nukentėjusius nuo genocido, karo nusikaltimų ar nusikaltimų žmoniškumui asmenis, be to, būtinas ir viešas veikos padarymo būdas, kai mintys perteikiamos žodžiu arba raštu žmonių grupei konferencijos, eitynių, mitingo, kito viešo renginio metu, viešose vietose, internete, žiniasklaidoje, literatūroje ir kitur (Kauno apygardos teismo 2025 m. kovo 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-115-923/2025).

BK 170² straipsnyje įtvirtintų nusikalstamų veikų subjektu gali būti pakaltinamas, 16 metų sulaukęs amžiaus fizinis asmuo, o BK 170² straipsnio 2 dalyje numatyta, kad už šias veikas baudžiamoji atsakomybė gali būti taikoma juridiniam asmeniui. Tuo tarpu nagrinėjame straipsnyje padaromų veikų kaltės forma yra tyčia, o jos rūšis, atsižvelgiant į teismų praktiką atitinkamos kategorijos bylose, yra tiesioginė tyčia.

Neapykantos kalba yra tapusi viena iš nedaugelio nusikalstamų veikų, kurioms dėmesys skiriamas ne tik baudžiamajame įstatyme, bet ir poįstatyminiuose teisės aktuose, o tiksliau – generalinio prokuroro priimtose rekomendacijose. Antai, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2023 m. liepos 26 d. įsakyme Nr. I-164 “Dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos ikiteisminio tyrimo metodinių rekomendacijų patvirtinimo“, gausiai remiantis tarptautine praktika, yra aptariami įvairūs su neapykantos

kalba susiję klausimai tiek iš baudžiamosios materialiosios, tiek ir iš baudžiamosios procesinės teisės pusių. Pavyzdžiui, šiose rekomendacijose, remiantis Europos Tarybos ministrų komiteto rekomendacijomis dėl kovos su neapykantos kalba Nr. CM/Rec(2022)16, yra pateikiamas neapykantos kalbos apibrėžimas, kuris, iš esmės, yra analogiškas numatytajam pastarosiose. Šiose generalinio prokuroro rekomendacijose yra apibrėžiamas ir neapykantos kalbos santykis su neapykantos nusikaltimais, pateikiamos įvairių neapykantos kalbos motyvų, tokių kaip amžius, etniškumas, kilmė, seksualinė orientacija, socialinė padėtis ir kitų, definicijos bei itin detalios instrukcijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams bei prokurorams dėl neapykantos kalbos ikiteisminio tyrimo, kuriose, remiantis tarptautine ir nacionaline praktika, susisteminti įvairūs kriterijai, kada tam tikri pasisakymai laikytini baudžiamąją atsakomybę užtraukiančia neapykantos kalba.

Teisinio reglamentavimo požiūriu įdomu tai, jog šiose rekomendacijose numatyta nemažai neapykantos kalbos aspektų, kurie nėra įtvirtinti BK. Pavyzdžiui, rekomendacijose, skirtingai nei BK, dažniausiai vartojama ne neapykantos kurstymo, o neapykantos kalbos sąvoka, be to, ji išaiškinama ne BK 170 ir 170² straipsniuose numatytų nusikalstamų veikų pagrindu, o pagal tarptautinėse rekomendacijose suformuotą apibrėžimą. Be to, generalinis prokuroras jose savarankiškai apibrėžia įvairius neapykantos kalbos motyvus, tarp kurių yra ir tokių, kurie net nėra tiesiogiai įtvirtinti baudžiamajame įstatyme, pavyzdžiui, socialinė lytis, interseksualumas, lytinė tapatybė, translytiškumas ar lytinė raiška. Nors visa tai galima pateisinti siekiu užpildyti teisinio reglamentavimo spragas ir susisteminti visą svarbią informaciją ikiteisminio tyrimo institucijoms, siekiant efektyvesnio baudžiamojo neapykantos kalbos persekiojimo, tenka pripažinti, kad šios rekomendacijos bent teoriniame lygmenyje kelia tam tikrų iššūkių. Visų pirma, jomis galimai pažeidžiamas *nullum crimen sine lege* principas, kurio esmę sudaro reikalavimas, kad veikas pripažinti nusikalstamomis ir nustatyti jų požymius, kurių negalima plėsti kitose teisės aktuose, gali tik baudžiamasis įstatymas (Švedas et al., 2019, p. 55-56). Kaip jau minėta, rekomendacijose yra pateikiamos ne BK numatytos nusikalstamų veikų sudėty, o neprivalomo pobūdžio tarptautinėse rekomendacijose numatytas neapykantos kalbos apibrėžimas, kuriame yra numatyti papildomi BK tiesiogiai neįtvirtinti požymiai, tokie kaip smurto pateisinimas ar asmens arba asmenų grupės menkinimas tiek dėl BK įtvirtintų motyvų, tiek ir dėl papildomų lytinės tapatybės ir su ja susijusių asmens ar jų grupės charakteristikų. Žinoma, visa tai yra tik rekomendacijos, kurios, iš esmės, nėra privalomos, visgi tai gali įnešti papildomos painiavos ikiteisminį tyrimą vykdančioms pareigūnoms, nes tampa nebeaišku, pagal kokius tarpusavyje tam tikra apimtimi skirtingus kriterijus – privalomo pobūdžio nacionalinius, numatytus BK, ar rekomendacinio pobūdžio

tarptautinius, „atpasakotus“ generalinio prokuroro, reikia kvalifikuoti galimai neapykantą kurstančias veikas. Atitinkamai, sprendžiant asmens potencialaus kaltumo klausimą ne pagal baudžiamąjį įstatymą, o pagal iš įvairių skirtingų šaltinių surinktą informaciją surašytų rekomendacijų „kratinį“, tam tikri asmenys gali tapti įtariamais ar kaltinamais veikomis, kurios net nėra apibrėžtos baudžiamojo įstatymo, o tame slypi jau ne tik galimas *nullum crimen sine lege* principo pažeidimas, o pavojai teisinės valstybės, teisingumo ir kitų esminių visos teisės prigimtį apibrėžiančių principų įgyvendinimui. Tad nagrinėjamos rekomendacijos turėtų būti peržiūrimos bei koreguojamos siekiant jų darnos su baudžiamojo įstatymo nuostatomis.

Taigi Lietuvos baudžiamajame įstatyme baudžiamoji atsakomybė už neapykantos kalbą yra numatyta BK 170 ir 170² straipsniuose, kuriuose, atitinkamai, yra apibrėžiamos neapykantos kurstymo prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę, taip pat ir viešo pritarimo tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams, jų neigimo ar šiurkštaus menkinimo nusikalstamos veikos. Visgi, priešingai nei reikalauja tarptautiniai teisės aktai ir rekomendacijos bei Konstitucijos nuostatos, BK 170 straipsnyje įtvirtintos nusikaltimų sudėtys numato baigtinį motyvų, kurių pagrindu gali būti kurstoma neapykanta, sąrašą. Todėl įstatymų leidėjui derėtų spręsti šią problemą numatant, jog baudžiamoji atsakomybė kyla už neapykantos kurstymą tiek tiesiogiai BK įtvirtintais, tiek bet kokiais kitais pagrindais, kas leistų lengviau ir veiksmingiau patraukti baudžiamojon atsakomybėn neapykantą kurstančius asmenis bei užtikrintų geresnę baudžiamojo įstatymo saugomų vertybių apsaugą.

1.2.2. Neapykantos kalbos teisinio reglamentavimo Lietuvos baudžiamajame įstatyme atitiktis 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatiniam sprendimui 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis problematika

Pamatiniam sprendime su rasizmu ir ksenofobija susijusios veikos yra kriminalizuojamos pirmojo straipsnio 1 dalyje, tuo tarpo 2-4 šio straipsnio dalys nustato tam tikrus ypatumus, į kuriuos gali atsižvelgti ES valstybės narės įgyvendindamos šio teisės akto reikalavimus nacionalinėje teisėje. Lietuva šias Pamatinio sprendimo nuostatas įgyvendina BK 170 ir 170² straipsniuose, kuriuose įtvirtintos gana plačios ir išsamios nusikalstamų veikų sudėtys apima ir ES reikalaujamas kriminalizuoti rasistines bei ksenofobines veikas.

Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies a punkto nuostata, jog „*kiekviena valstybė narė imasi būtinų priemonių užtikrinti baudžiamumą už tokias tyčines veikas - viešą smurto*

ar neapykantos, nukreiptos prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausančių asmenį, kurstymą“ (Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, 2008), BK yra visiškai pilna apimtimi įgyvendinta Kodekso 170 straipsnio 2 ir 3 dalyse. Visų pirma, pastebėtina, kad BK numato netgi žymiai platesnes nei reikalauja Pamatinis sprendimas su rasizmu ir ksenofobija bei kitokiu neapykantos ar smurto kurstymu susijusių veikų kriminalizavimo apimtis – be smurto ar neapykantos kurstymo (skatinimo), BK numato baudžiamąją atsakomybę ir už tokias veikas, kaip kurstymas fiziškai susidoroti, taip pat tyčiojamas, niekinimas bei kurstymas diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančių asmenį. Analogiška situacija ir su asmenimis ar jų grupėmis, prieš kuriuos yra nukreiptos šios veikos – BK ne tik atkartoja visus Pagrindų sprendimo 1 straipsnio 1 dalies a punkte įtvirtintus rasistinius ar ksenofobinius pagrindus - rasę, odos spalvą, religiją (BK vartojama tikėjimo sąvoka), kilmę ar tautinę (BK vartojama tautybės sąvoka) arba etninę kilmę, bet ir, pavyzdžiui, amžių, lytį, seksualinę orientaciją, neįgalumą ir kitokias asmens ar jų grupės savybes.

Skirtingai nei Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies a punktas, kurio įgyvendinimas BK nekelia jokių didesnių abejonių dėl visapusiško jo tinkamumo, analizuojant Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies b punkto perkėlimą į baudžiamąjį įstatymą kyla tam tikrų niuansų, kurie neleidžia vienareikšmiškai teigti apie visišką atitiktį ES teisės nuostatoms. Antai, nagrinėjamoje Pamatinio sprendimo nuostatoje įtvirtintas reikalavimas ES valstybėms narėms kriminalizuoti jau nagrinėtame „a punkte nurodytą veiką viešai skleidžiant ar platinant rašytinę, vaizdinę ar kitokią medžiagą“, tuo tarpu BK pažodžiui analogiško atitikmens nenumato, nes neįtvirtina nusikalstamos veikos sudėties, kurioje būtų įvardintas koks nors iš Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies b punkte tiesiogiai įvardintų požymių, išskyrus platinimo požymį, kurį įtvirtina BK 170 str. 1 d. Visgi tai savaime nesuponuoja to, kad baudžiamasis įstatymas neįgyvendina nagrinėjamos Pamatinio sprendimo nuostatos ar daro tai netinkamai, nes BK 170 str. 1 d. įtvirtina savo logine prasme itin panašią ar net analogišką nusikalstamos veikos sudėtį. Galima matyti, kaip ir reikalaujama Pamatiniame sprendime, BK kriminalizuoja dalykų, kuriuose kurstomas smurtas ar neapykanta prieš asmenų grupes ar joms priklausančius asmenis, apibūdinamus pagal rasę, odos spalvą, tautybę, kilmę ar etninę kilmę, platinimą, tiesa, kas yra tie „dalykai“ neapibrėžiama, o ir teismų praktika taikant šį BK straipsnį yra labai negausi – rengiant šį darbą pavyko rasti vos keletą teismo baigiamųjų aktų – iš jų vertėtų paminėti Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. rugsėjo 3 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr.

1A-288-202/2018, kurioje asmuo buvo nuteistas pagal BK 170 str. 1 d. – joje platinamu „dalyku“ tapo proklamacijos (politinio pobūdžio agitaciniai lapeliai), tad tiek remiantis šia skurdžia teismų praktika, tiek ir plačia žodžio „dalykai“ reikšme, akivaizdu, jog rašytinė medžiaga tikrai turėtų patekti į nagrinėjamą „dalykų“ sampratą, kaip ir vaizdinė bei kitokia medžiaga. Tuo tarpu tokios medžiagos (dalykų) „skleidimo“, kaip atskiros nagrinėjamų nusikalstamų veikų objektyviąją pusę apibūdinančio požymio, BK nėra įtvirtinta, kas viena vertus galimai suponuoja netinkamą ES teisės įgyvendinimą neperkeliant vieno iš Paminio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies b punkte kriminalizuoti reikalaujamų požymių, kita vertus, remiantis Bendrinės lietuvių kalbos žodynu, „skleisti“ ir „platinti“ yra sinonimai, tad platinimo požymis turėtų apimti ir skleidimą, atitinkamai, BK 170 str. 1 d., pagal šį požiūrį, o tikėtina, ir realybėje, pilnai įgyvendina Paminio sprendimo reikalavimus ir jokių problemų dėl to nekylo.

Kiek įmantresnę situaciją galima įžvelgti analizuojant Paminio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies c punkto įgyvendinimą baudžiamajame įstatyme. Nagrinėjama Paminio sprendimo nuostata numato pareigą valstybėms narėms imtis būtinų priemonių užtikrinti baudžiamumą už tyčinį *„viešą pritarimą genocido nusikaltimams, nusikaltimams žmoniškumui ir karo nusikaltimams, kaip apibrėžta Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Statuto 6, 7 ir 8 straipsniuose, nukreiptiems prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausančią asmenį, atsisakymą šiuos nusikaltimus pripažinti ar didelį jų menkinimą, kai veikos gali kurstyti smurtą ar neapykantą prieš tokią grupę ar tokiai grupei priklausančią asmenį“* (Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, 2008). Kaip galima matyti ši nusikalstamos veikos sudėtis turi blanketinį požymį, nukreipiantį į tam tikrus Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Statuto straipsnius, apibrėžiančius šio teismo jurisdikcijai priklausančius genocidą (6 straipsnis), nusikaltimus žmogiškumui (7 straipsnis) bei karo nusikaltimus (8 straipsnis).

Grįžtant prie BK, į akis iškart krenta vienas paprastas dalykas – nei viename jo straipsnyje su rasizmu ir ksenofobija susijusių nusikalstamų veikų kontekste nėra atitinkamos nuorodos į Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Statuto 6, 7 ir 8 straipsnius, kaip tiesiogiai numatyta Paminio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies c punkte, tad iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad Lietuva šias Paminio sprendimo nuostatų neįgyvendino tinkamai, visgi yra keli niuansai. Visų pirma, Paminio sprendimo 1 straipsnio 4 dalyje yra nustatyta išlyga, pagal kurią *„bet kuri valstybė narė, priimant šį pamatinį sprendimą arba*

vėliau, gali padaryti pareiškimą, kad atsisakymas pripažinti nusikaltimus, nurodytus 1 dalies c punkte ir (arba) d punkte, ar didelis jų menkinimas, bus baudžiamas tik tokiu atveju, jei tokie nusikaltimai nustatyti galutiniu šios valstybės narės nacionalinio teismo ir (ar) tarptautinio teismo sprendimu arba tik tarptautinio teismo sprendimu“ – būtent šia nuostata iš dalies „pasinaudojo“ Lietuvos įstatymų leidėjas įtvirtindamas BK 170² straipsnį. Antai, pagal BK yra baudžiama ir už viešą pritarimą genocido nusikaltimams, nusikaltimams žmoniškumui ir karo nusikaltimams, jų neigimą (atsisakymą juos pripažinti) ar šiurkštų (didelį) jų menkinimą, kaip apibrėžta Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies c punkte bei Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Statuto 6, 7 ir 8 straipsniuose, tiesiog BK 170² straipsnio 1 dalyje numatytos nusikalstamos veikos sudėtis yra sukonstruota taip, kad tokios veikos turi būti pripažintos Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos teisės aktais arba įsiteisėjusiais Lietuvos Respublikos ar tarptautinių teismų (t.y. to paties Tarptautinio Baudžiamojo Teismo) sprendimais, kas suponuoja Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 4 dalyje yra nustatytos galimybės susiaurinti atitinkamos veikos kriminalizavimo apimtį įgyvendinimą BK. Be to, BK savo XV skyriuje numato baudžiamąją atsakomybę už identiškas ar panašias veikas kaip ir Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Statuto 6, 7 ir 8 straipsniai, tad šiuo atveju, nors tiesioginės nuorodos į Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Statuto 6, 7 ir 8 straipsnius ir nėra, iš esmės, taikant BK 170² straipsnio 1 dalį už viešą pritarimą remiantis Lietuvos Respublikos teisės aktais (šiuo atveju – BK) pripažintus genocido ir karo nusikaltimus, taip pat nusikaltimus žmogiškumui, jų neigimą ar šiurkštų jų menkinimą, didelė tikimybė, kad tokių veikų sudėtys ir jų požymiai bus visiškai ar bent iš dalies atitinkantys Baudžiamojo Teismo Statuto 6, 7 ir 8 straipsnius. Visgi minėtoji Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 4 dalyje nustatyta diskrecija apima tik atsisakymą pripažinti tokius nusikaltimus ar didelį jų menkinimą ir bent tiesiogiai neapima viešo pritarimo tokiems nusikaltimams, tuo tarpu BK 170² straipsnio 1 dalyje numatyta, kad ir viešas pritarimas genocidui, nusikaltimams žmogiškumui ir karo nusikaltimams baudžiamas tik tada, kai jie yra pripažinti Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos teisės aktais arba įsiteisėjusiais Lietuvos Respublikos ar tarptautinių teismų sprendimais. Atitinkamai, šioje vietoje įžvelgtinas neatitikimas tarp BK ir Pamatinio sprendimo nuostatų ir galimas netinkamas Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies c punkto bei Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 4 dalies įgyvendinimas. Tiesa, minėtoji Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 4 dalies išlyga Lietuvos įstatymų leidėjo pritaikyta ne visais atvejais – toje pačioje BK 170² straipsnio 1 dalyje numatyta ir kita nusikalstamos veikos sudėtis už viešą pritarimą SSRS ar nacistinės Vokietijos įvykdytai agresijai prieš Lietuvos Respubliką, SSRS ar nacistinės Vokietijos įvykdytiems genocido ar kitiems nusikaltimams

žmoniškumui arba karo nusikaltimams, arba 1990–1991 metais įvykdytiems kitiems agresiją prieš Lietuvos Respubliką vykdžiusių ar joje dalyvavusių asmenų labai sunkiems ar sunkiems nusikaltimams Lietuvos Respublikai arba labai sunkiems nusikaltimams Lietuvos Respublikos gyventojams, jų neigimą ar šiurkštų menkinimą – už tokias veikas baudžiama nepriklausomai nuo to, ar jos pripažintos Lietuvos Respublikos arba Europos Sąjungos teisės aktais arba įsiteisėjusiais Lietuvos Respublikos ar tarptautinių teismų sprendimais, ar ne.

Vertėtų paminėti ir tai, jog BK 170² straipsnio 1 dalyje yra įgyvendinta ir Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta galimybė valstybėms narėms pasirinkti, „*ar bausti tik už tas veikas, kurios arba gali trikdyti viešąją tvarką, arba už tas veikas, kurios yra grasinančios, užgaulios arba įžeidžiančios*“ – šiuo klausimu Lietuvos įstatymų leidėjas nusprendė į BK 170² straipsnio 1 dalį įtraukti abi šias alternatyvas, kaip būdus, kuriais gali būti padaromos šiame straipsnyje numatytos veikos.

Visgi įgyvendinant Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies c punktą pastebėtina, jog BK 170² straipsnio 1 dalis, skirtingai nei Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies c punktas, tiesiogiai nenumato nukreiptumo prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausančią asmenį, taip pat siekio kurstyti smurtą ar neapykantą prieš tokią grupę ar tokiai grupei priklausančią asmenį, kaip šiame BK straipsnyje įtvirtintų veikų požymių. Taigi kyla klausimas, ar siekdamas tinkamai įgyvendinti ES teisės keliamus reikalavimus Lietuvos įstatymų leidėjas privalėjo tiesiogiai įtvirtinti šiuos požymius BK 170² straipsnio 1 dalyje, ar ne – vienareikšmiško atsakymo pateikti negalima, nes dabartinė nagrinėjamame straipsnyje įtvirtinta sudėtis yra plataus pobūdžio ir apimanti, iš esmės, visus galimus Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos teisės aktais arba įsiteisėjusiais Lietuvos Respublikos ar tarptautinių teismų sprendimais pripažintus genocido ar kitus nusikaltimus žmoniškumui arba karo nusikaltimus bei kitas BK 170² straipsnio 1 dalyje numatytas veikas, neapsiribojant vien numatytais Pamatiniame sprendime, taip pat papildomai nereikalaujant, kad tokios veikos būtinai būtų galinčios kurstyti smurtą ar neapykantą prieš tam tikras asmenų grupes ar tokiai grupei priklausančią asmenį. Kita vertus, siekdamas tikslaus ir visapusiško Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies c punkto įgyvendinimo, įstatymų leidėjas BK 170² straipsnyje, iš esmės, galėjo numatyti atskirą sudėtį (pavyzdžiui, kvalifikuotą), kurioje be šio straipsnio 1 dalyje esamų požymių būtų tiesiogiai įtvirtinti trūkstami požymiai, atitinkamai, ji galėtų skambėti taip: *tas, kas padarė šio straipsnio 1 dalyje numatytą veiką, jei ji buvo nukreipta prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę,*

odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausanti asmenį, kai tokia veika gali kurstyti smurtą ar neapykantą prieš tokią grupę ar tokiai grupei priklausanti asmenį. Taip pat bet kokias abejones dėl BK atitikties Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies c punktui išsklaidyti padėtų papildomo požymio, numatančio baudžiamąją atsakomybę už viešą pritarimą, Baudžiamojo Teismo Statuto 6, 7 ir 8 straipsniuose numatytiems nusikaltimams, jų neigimą ar šiurkštų menkinimą, įtraukimas į BK 170² str. 1 d.

Galiausiai, labai panaši situacija susidarė BK įgyvendinant ir Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies d punktą, numatantį pareigą kiekvienai valstybei narei imtis būtinų priemonių užtikrinti baudžiamumą už tyčia padarytą „*viešą pritarimą nusikaltimams, apibrėžtiems Tarptautinio karo tribunolo įstatų, pridedamų prie 1945 m. rugpjūčio 8 d. Londono susitarimo, 6 straipsnyje, nukreiptiems prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausanti asmenį, atsisakymą šiuos nusikaltimus pripažinti ar didelį jų menkinimą, arba kai veikos gali kurstyti smurtą ar neapykantą prieš tokią grupę ar tokiai grupei priklausanti asmenį*“ (Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, 2008). Minėtųjų įstatų 6 straipsnyje apibrėžtos trys grupės nusikaltimų – nusikaltimai taikai, karo nusikaltimai ir nusikaltimai žmogiškumui. Šiuo atveju, BK nenumato atskiros sudėties šiai Pamatiniame sprendime įtvirtintai veikai, nes ją apima jau nagrinėta BK 170² straipsnio 1 dalis, kurioje viešas pritarimas tiek karo nusikaltimams, tiek nusikaltimams žmogiškumui, taip pat jų neigimas ar šiurkštus menkinimas kriminalizuoti yra, tiesa, pagal Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 4 dalį, dalis atitinkamų veikų laikomos nusikalstamomis tik tada, kai jos nustatytos galutiniu šios valstybės narės nacionalinio teismo ir (ar) tarptautinio teismo sprendimu arba tik tarptautinio teismo sprendimu (konkrečiu atveju - Lietuvos Respublikos ar tarptautinių teismų sprendimais, taip pat pripažintais Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos teisės aktais). Visgi BK 170² straipsnio 1 dalyje nėra įtvirtintas Tarptautinio karo tribunolo įstatų, pridedamų prie 1945 m. rugpjūčio 8 d. Londono susitarimo, 6 straipsnyje minimas nusikaltimų taikai požymis, tad kyla klausimas – ar nusikaltimai taikai patenka tarp BK numatytų genocido ar kitų nusikaltimų žmogiškumui arba karo nusikaltimų, ar ne. Šiuo klausimu reikalinga gilesnė ir detalesnė analizė, visgi Tarptautinio karo tribunolo įstatų, pridedamų prie 1945 m. rugpjūčio 8 d. Londono susitarimo, 6 straipsnio a punktas numato, kad nusikaltimai taikai – tai „*karinės agresijos arba tarptautinės sutarties, susitarimus ar garantijas pažeidžiančio karo planavimas, ruošimasis jam, pradėjimas arba vykdymas, taip pat dalyvavimas bendrame plane ar*

sąmoksle siekiant pasiekti išvardintus tikslus“ (Tarptautinio karo tribunolo įstatai, pridedami prie 1945 m. rugpjūčio 8 d. Londono susitarimo, 1945), tad plačiąja prasme galima preliminarai teigti, jog į šią nusikaltimų taikai sąvoką bent iš dalies turėtų patekti ir BK 170² straipsnio 1 dalyje paminėti Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos teisės aktais arba įsiteisėjusiais Lietuvos Respublikos ar tarptautinių teismų sprendimais pripažinti genocido ar kiti nusikaltimai žmoniškumui arba karo nusikaltimai, taip pat (labiau tikėtina) SSRS ar nacistinės Vokietijos įvykdytai agresijai prieš Lietuvos Respubliką, SSRS ar nacistinės Vokietijos įvykdyti genocido ar kiti nusikaltimai žmoniškumui arba karo nusikaltimai, arba 1990–1991 metais įvykdyti kiti agresiją prieš Lietuvos Respubliką vykdžiusių ar joje dalyvavusių asmenų labai sunkūs ar sunkūs nusikaltimai Lietuvos Respublikai arba labai sunkūs nusikaltimai Lietuvos Respublikos gyventojams. Svarbu paminėti ir tai, jog analogiškai kaip ir Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies c punkto atveju, BK 170² straipsnio 1 dalis tiesiogiai neįtvirtina nukreiptumo prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausančių asmenį, taip pat kurstyti smurtą ar neapykantą prieš tokią grupę ar tokiai grupei priklausančių asmenį galinčio tokių veikų pobūdžio požymių, kurie yra įtvirtinti Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies d punkte. Taigi atlikta analizė neleidžia pateikti vienareikšmiško atsakymo, ar BK nustatytas teisinis reglamentavimas Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies d punktą įgyvendina visiškai tinkamai, todėl BK 170² straipsnio 1 dalį būtų galima papildyti nusikaltimų taikai sąvoka (požymiu) bei kitais Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalies d punkte įtvirtintais, bet atitinkamame BK straipsnyje tiesiogiai nenumatytais požymiais arba įtraukti į BK 170² straipsnį tai įgyvendinančią naują straipsnio dalį.

2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis įtvirtina ne tik sąrašą veikų, kurias privalo kriminalizuoti ES valstybės narės ir su tuo susijusius ypatumus, bet ir reikalavimus už tokias veikas taikomoms kriminalinėms sankcijoms (bausmėms). Tačiau tai nepatenka į nagrinėjamos temos sudėtį, todėl plačiau nenagrinėtina.

Lietuvos baudžiamasis įstatymas, iš esmės, numato baudžiamąją atsakomybę už visas Pamatinio sprendimo 1 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas veikas, visgi jos, dažnu atveju, perkeltos nepažodžiui ir BK vartojamos formuluotės bei požymiai vietomis skiriasi nuo numatytų Pamatiniame sprendime arba jų išvis nėra, kita vertus, įstatymų leidėjas BK įtvirtino gana plačias su rasizmo ir ksenofobijos kurstymu susijusių nusikalstamų veikų

sudėtis, kurios galimai apima BK tiesiogiai neįvardintus Pamatiniame sprendime reikalaujamus kriminalizuoti tokių veikų požymius.

2. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS UŽ NEAPYKANTOS KURSTYMĄ ĮGYVENDINIMO LIETUVOJE TENDENCIJOS BEI IŠŠŪKIAI

2.1. Ikiteisminio tyrimo įstaigų registruotų bei teismų praktikoje nagrinėtų neapykantos kurstymo veikų motyvai ir nuo jų nukentėjusių asmenų bruožai

Analizuojant neapykantos kalbos ir baudžiamosios atsakomybės už ją taikymo specifiką ir tendencijas svarbu kiekybiškai ir kokybiškai ištirti, kokie neapykantos kurstymo atvejai pastaraisiais metais dažniausiai būdavo registruojami ir tiriami ikiteisminio tyrimo institucijų bei nagrinėjami teismų, kokios bausmės būdavo skiriamos kaltininkams bei kokie asmenys ar jų grupės nuo tokiu nusikaltimų nukentėdavo dažniausiai. Tai turi ne tik teorinę, bet ir praktinę reikšmę, nes būtent realių neapykantos kurstymo atvejų ir baudžiamosios atsakomybės už juos įgyvendinimo analizė leidžia sudaryti sąlygas veiksmingam tokių nusikalstamų veikų užkardymui ir jų prevencijai. Antai, žinant, kokie asmenys ar jų grupės dažniausiai nukenčia nuo neapykantos kalbos, galima sudaryti geresnes sąlygas jų apsaugai, o nustatius, kokie asmenys įprastai kursto neapykantą bei kokio pobūdžio baudžiamoji atsakomybė jiems taikoma – taikyti geriausiai jiems pritaikytas prevencines priemones ir jų resocializacijos poreikius atitinkančias bausmes ar kitokias baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo priemones. Šiuo tikslu buvo išnagrinėti Informacinių ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos pateikiami statistiniai duomenys apie registruotas BK 170 straipsnyje numatytas nusikalstamas veikas, jų motyvus, nuo jų nukentėjusius asmenis bei jų padarymu įtariamus asmenis 2017-2024 metais. Taip pat Lietuvos teismų informacinėje sistemoje LITEKO kruopščiai išanalizavus visus joje pateikiamus neapykantos kurstymo bylose teismų priimtus baigiamuosius aktus, priimtus 2017-2024 metais, buvo atrinkti ir išnagrinėti 89 apkaltinamieji nuosprendžiai (tarp jų – ir teismo baudžiamieji įsakymai), kuriais asmenys buvo nuteisti už BK 170 straipsnyje numatytas nusikalstamas veikas.

1 lentelė. Užregistruota nusikalstamų veikų siekiant išreikšti neapykantą dėl rasės, tautybės, kilmės, seksualinės orientacijos, tikėjimo ir kitų požymių pagal BK 170 straipsnį

	Metai								Iš viso
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
Registruota BK 170 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų	17	21	28	50	82	84	44	66	392

Registruota dėl jų nukentėjusių asmenų	1	3	8	25	28	26	19	11	121
Galimas motyvas - siekiant išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl									
Rasės	3	2	3	7	3	3	-	5	26
Tautybės	11	5	8	13	6	19	16	18	96
Kilmės	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Seksualinės orientacijos	2	9	11	24	67	57	16	31	217
Tikėjimo (religijos)	-	-	3	3	1	-	-	-	7
Kitų požymių	1	5	3	3	5	5	9	12	43
Nuo 2023 metų²									
Amžiaus							-	1	-
Lyties							1	4	5
Neįgalumo							-	-	-
Odos spalvos							-	-	-
Kalbos							-	2	2
Etninės kilmės							-	-	-
Socialinės padėties							2	2	4
Įsitikinimų ar pažiūrų							6	3	9

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis IRD prie VRM duomenimis

Nagrinėjant ikiteisminio tyrimo įstaigose registruotų BK 170 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų tendencijas 2017-2024 metais, neabejotinai, dažniausias jose vyravęs motyvas buvo seksualinė orientacija – tiek 2018-2024 metais, tiek ir viso šio laikotarpio metuose neapykanta dažniausiai buvo kurstoma homoseksualių asmenų bei kitų seksualinių mažumų atžvilgiu, kas sudarė 53 procentus (217 iš 410) per nagrinėjamą laikotarpį registruotų atitinkamų nusikalstamų veikų. Antroje vietoje – tautybė – šis motyvas buvo registruotas 96 kartus, o tai siekia 23 procentus nuo bendro 2017-2024 metais registruotų neapykantos kurstymo atvejų skaičiaus. Trečiasis dažniausiai teisėsaugos fiksuojamas neapykantos kalbos motyvas – rasė (26 atvejai, kas sudarė 6 procentus nuo bendro registruotų tokių veikų skaičiaus). Tuo tarpu kiti neapykantos kalbos motyvai – amžius, kilmė, tikėjimas, lytis, neįgalumas, kalba, odos spalva, etninė kilmė, socialinė padėtis arba įsitikinimai ar pažiūros – į teisėsaugos akiratį patenka retai. Antai,

²Nuo 2023 metų nagrinėjamą statistiką IRD prie VRM pateikia kitaip – iki 2023 metų buvusią skiltį „kitų požymių“ nuo šiol pakeičia detalesnis skirstymas pagal atskirus požymius, dėl kurių yra išreiškiama neapykanta pagal BK 170 straipsnį. Siekiant nuoseklios analizės, autoriaus visi šie atskiri požymiai buvo susumuoti bei pateikti skiltyje „kitų požymių“ ir už 2024 metus.

per pastaruosius aštuonerius metus tokių neapykantos kurstymo motyvų, net ir tarpusavyje juos sudėjus, būdavo registruojama vos nuo vieno iki dvylikos, tiesa, šis skaičius, nors ir labai lėtai, bet didėja, o tai galimai rodo didėjantį teisėsaugos susidomėjimą ir kitais neapykantos motyvais. Pastebėtina, kad pavyzdžiui, kilmės motyvas per pastaruosius aštuonerius metus buvo registruotas tik vieną kartą, tikėjimo (religijos) – septynis kartus, be to, pastaruosius 2-4 metus nebuvo registruota nei vieno neapykantos kurstymo dėl etninės kilmės, odos spalvos, neįgalumo, taip pat jau minėtų tikėjimo (religijos) ir kilmės motyvų.

Labai panašios neapykantos kurstymo motyvų tendencijos išvelgtinos ir 2017-2024 metų teismų praktikoje. Aštuoniasdešimt šešiuose per šį laikotarpį pagal BK 170 straipsnį priimtuose nuosprendžiuose (teismo baudžiamuosiuose įsakymuose) didžiausia dalis asmenų buvo nuteisti už neapykantos dėl asmens ar jų grupės seksualinės orientacijos kurstymą – šis motyvas buvo nustatytas net 66 nuosprendžiuose. Dažnu neapykantos taikiniu tapdavo ir tam tikrų asmenų ar jų grupių tautybė - už jos pagrindu kurstyta neapykantą asmenys buvo nuteisti 22 nuosprendžiuose, iš kurių po aštuonis kartus neapykanta buvo kurstoma ukrainiečių ar žydų, po du kartus – rusų ar lietuvių, vieną kartą – lenkų atžvilgiu, tiesa, viename nuosprendyje konkreti tautybė nebuvo įvardinta, nors šis motyvas ir buvo inkriminuotas. Kiek rečiau neapykanta būdavo kurstoma dėl rasės (7 kartus), įsitikinimų ar pažiūrų (6 kartus), kilmės (5 kartus) bei socialinės padėties (2 kartus). Tuo tarpu baudžiamųjų bylų dėl neapykantos kurstymo kitais pagrindais per pastaruosius 8 metus beveik nebuvo nagrinėjama - tikėjimo, lyties bei BK tiesiogiai neįvardytas neapykantos Lietuvos partizanams, jų rėmėjams, kaip asmenų grupės, motyvai buvo inkriminuojami tik po vieną nuosprendį. Galiausiai, dėl amžiaus, neįgalumo, odos spalvos (kita vertus, šį požymį galima laikyti alternatyviu rasei), kalbos ar etninės kilmės požymiais grindžiamos neapykantos kalbos 2017-2024 metais nebuvo priimta nei vieno nuosprendžio.

Nukentėjusiųjų nuo neapykantos kurstymo registruojama žymiai mažiau nei atitinkamų nusikalstamų veikų, kas nestebina turint omenyje tai, kad neapykantos kalba dažnai nukreipiama ne tiesiogiai į konkretų asmenį ar jų grupę, o abstrakčiai – į tam tikrą klasifikacinę asmenų grupę (pavyzdžiui, į visą LGBT bendruomenę ar į visus juodaodžius) tiesiogiai neadresuojant skleidžiamos neapykantos konkreitiems asmenims. Todėl, nors 2017-2024 metais teisėsaugos institucijų buvo registruoti 392 neapykantos kurstymo pagal BK 170 straipsnį atvejai, nuo jų nukentėjusių asmenų registruota tris kartus mažiau – vos 121. Tame slypi viena iš esminių problemų, trukdančių užtikrinti veiksmingą neapykantos

kalbos nusikaltimų baudžiamąjį persekiojimą, nes dažnai nesant baudžiamojo proceso rezultatu suinteresuoto nukentėjusiojo, niekas paprasčiausiai net nesikreipia į teisėsaugą, o jei ikiteisminis tyrimas pradedamas prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno iniciatyva, nėra asmens, kuris juos „motyvuotų“ tęsti ikiteisminį tyrimą ir jį užbaigti baudžiamosios bylos perdavimu teismui ar kitokiu baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimu (pavyzdžiui, atleidimu nuo baudžiamosios atsakomybės). Žvelgiant į statistines tendencijas, panašu, kad ši problema aktualumo nepraranda, nes nepaisant 2017-2021 metais buvusio nuoseklaus registruotų nukentėjusių nuo neapykantos kurstymo asmenų skaičiaus didėjimo nuo viso labo vieno asmens 2017-aisiais iki 28 nukentėjusiųjų 2021-aisiais, pastaraisiais metais pastebėtinai tokių asmenų skaičiaus mažėjimas (žr. 1 lentelę).

Taigi dažniausiai į teisėsaugos akiratį patenka neapykantos kurstymo dėl seksualinės orientacijos atvejai – 2017-2024 metais tiek registruotų nusikalstamų veikų, tiek ir teismų priimtų nuosprendžių statistikoje šis motyvas sudaro daugiau nei pusę visų neapykantos kalbos atvejų. Aktualioje pastarųjų metų praktikoje dažni ir neapykantos kurstymo dėl rasės ir tautybės atvejai, o kiti motyvai yra žymiai retesni. Be to, nukentėjusių nuo neapykantos kurstymo asmenų yra registruojama žymiai mažiau nei atitinkamų nusikalstamų veikų, o tai apsunkina baudžiamojo persekiojimo dėl neapykantos kalbos inicijavimą ir vykdymą.

2.2. Neapykantą kurstančių asmenų „portretas“ bei *modus operandi* – kas, kur ir kaip Lietuvoje skleidžia neapykantos kalbą?

Nagrinėjant į teisėsaugos akiratį patekusių neapykantos kalbos atvejų tendencijas labai svarbu iširti ir tai, kokie asmenys dažniausiai yra įtariamai, kaltinami ir nuteisiami už neapykantos kurstymą. Būtent kaltininko asmenybė ir ją apibūdinančios charakteristikos yra vieni iš reikšmingiausių kriterijų, kurie teismų yra vertinami skiriant ir individualizuojant bausmę – BK 54 straipsnio 2 dalies 5 punkte kaltininko asmenybė įvardinta kaip vienas iš bausmės skyrimo pagrindų, o didelė dalis BK 59 ir 60 straipsniuose numatytų atsakomybę sunkinančių ir lengvinančių aplinkybių yra susijusios būtent su kaltininko asmenybe. Tad tinkamas neapykantos kurstytojų asmenybių, jų skleidžiamos neapykantos kalbos pobūdžio pažinimas, kaip jau minėta, sudaro sąlygas prevenciškai šviesti atitinkamas visuomenės grupes apie žalingą ir nusikalstamą neapykantos kalbos, ją lemiančių stereotipų pobūdį bei tolerancijos svarbą. Tuo tarpu už jau įvykusius neapykantos kurstymo atvejus tai leidžia parinkti optimaliausias baudžiamąsias poveikio priemones, kurios geriausiai paveiktų kaltininkus koreguoti savo elgesį teigiama linkme bei ateityje daugiau nenusikalsti.

2 lentelė. Registruota asmenų, įtariamų BK 170 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų padarymu.

Metai	Registruota asmenų, įtariamų BK 170 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų padarymu	Iš jų vyrų:	Iš jų moterų:	Iš jų nepilnamečių (vyrų ir moterų):
2017	14	11	3	-
2018	15	15	-	1
2019	6	6	-	2
2020	15	13	2	-
2021	69	64	5	1
2022	59	49	10	2
2023	34	32	2	-
2024	33	26	7	1
Iš viso:	252	216	29	7

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis IRD prie VRM duomenimis

Kaip galima matyti iš pateiktų duomenų, asmenų, įtariamų BK 170 straipsnyje numatytų neapykantos kurstymo nusikalstamų veikų padarymu, skaičius per pastaruosius aštuonerius metus su tam tikras svyravimais gana ryškiai išsaugo. Tokių asmenų 2017-2020 metais ikiteisminio tyrimo institucijų būdavo registruojama nuo vos kelių iki keliolikos, o 2021 metais buvo fiksuotas itin ryškus šio skaičiaus pakilimas iki visų 69 įtariamųjų – o tai yra daugiau nei kartu sudėjus atitinkamus ankstesnių ketverių metų rodiklius. Panašus įtariamųjų neapykantos kurstymų skaičius, nors ir kiek sumažėjęs, išsilaikė ir 2022 metais (59 asmenys), tuo tarpu pastaraisiais porą metų stebimos tokių asmenų mažėjimo tendencijos – 2023 metais oficialiai registruoti 34, o 2024 metais – 33 neapykantą galimai kurstę asmenys, kita vertus, tokie skaičiai vis viena yra didesni nei 2017-2020 metais.

Be bendro įtariamųjų skaičiaus, vienintelės kitos jų charakteristikos, kurios pateikiamos oficialioje statistikoje yra lytis ir amžius. Visgi šiuo klausimu išvelgti kažką ypatingo nepavyksta – absoliuti dauguma neapykantos kurstymu įtariamų asmenų yra pilnamečiai vyrai, o galimai neapykantą kurstančios moterys į teisėsaugos akiratį patenka žymiai rečiau – šis skirtumas nagrinėjant 2017-2024 metų statistinius duomenis sudaro daugiau nei aštuonis kartus. Galiausiai, neapykantos kurstymu įtariamų nepilnamečių

nagrinėjamu laikotarpiu registruota itin mažai – per metus tokių asmenų būdavo registruojama po vieną ar du, o kartais – išvis nei vieno.

Aktualioje teismų praktikoje už neapykantos kurstymą dažniausiai yra nuteisiami vyrai – 2017-2024 metais, iš visų 92 nuteistų asmenų, jų buvo 88. Narplojant nuteistųjų už neapykantos kalbą asmenines charakteristikas, galima pamatyti, jog už tokius nusikaltimus nuteisiami įvairios kriminalinės praeities asmenys – iš 92 asmenų, kiek daugiau nei pusė (50) jau buvo praeityje teisti už nusikalstamų veikų padarymą, tuo tarpu 42 asmenys buvo nuteisti pirmą kartą gyvenime (nei apie galiojančius, nei apie negaliojančius/išnykusius teistumus teismų nuosprendžiuose užsimenama nebuvo). Šešiolika neapykantą kursčiusių nuteistųjų buvo recidyvistai (neapykantą kurstė turėdami neišnykusį teistumą už kitą tyčinį nusikaltimą, padarytą jiems būnant pilnamečiams) ir tai jiems, pagal BK 60 straipsnio 1 dalies 13 punktą, buvo pripažinta atsakomybė sunkinančia aplinkybe. Vertėtų pažymėti ir tai, jog didesnei daliai nuteistųjų (54 iš 92) anksčiau buvo taikyta ir administracinė atsakomybė, o 28 nuteistieji pagal BK 170 straipsnio nuostatas, teismų teigimu, praeityje administracine tvarka teisti nebuvo. Tiesa, apie aštuonis nuteistuosius šiuo klausimu teismų nebuvo pasisakyta visiškai, o teismai šią charakteristiką traktuoja nevienodai, nes kartais užsimena apie visišką administracinių teisės nusižengimų praeityje nebuvimą, kitais atvejais – minimas tik pastarųjų kelių metų (nuo vienerių iki penkerių) laikotarpis, tad ar tokie duomenys visiškai objektyvūs, pasakyti sunku.

Analizuojant teismų praktiką neapykantos kurstymo bylose, galima pastebėti teigiamą tendenciją, jog absoliuti dauguma nuteistųjų (70 iš 92) prisipažindavo padarę baudžiamojo įstatymo numatytas veikas (kurstę neapykantą) ir nuoširdžiai dėl to gailėdavosi, kas, pagal BK 59 straipsnio 1 dalies 2 punktą, būdavo pripažįstama atsakomybė lengvinančia aplinkybe. Be to, penki nuteistieji buvo prisipažinę padarę nusikalstamas veikas, visgi dėl jų padarymo nesigailėjo arba jų gailėjimasis teismų buvo įvertintas kaip deklaratyvus bei nenuoširdus, tad toks jų pripažinimas atsakomybe lengvinančia aplinkybe pripažįstamas nebūdavo. Galiausiai, vienuolika už neapykantos kurstymą nuteistų asmenų savo kaltės nepripažino, trys – iš dalies, o apie trijų nuteistųjų santykį su jų padarytais neapykantos kurstymo nusikaltimais teismų baigiamosiose aktuose neužsimenama visiškai.

Vertėtų paminėti, jog kiek daugiau nei pusė (52 iš 92) už neapykantos kurstymą nuteistų asmenų yra dirbantys arba kartais – užsiimantys individualia veikla, vystantys verslą, tuo tarpu 37 nuteistieji buvo nedirbantys, tiesa, pavieniais atvejais tokie asmenys būdavo pensininkais, neįgaliaisiais ar studijuojančiais/besimokančiais. Galima pastebėti ir

tai, jog devyniems nuteistiesiems buvo inkriminuota BK 60 straipsnio 1 dalies 9 punkte numatyta atsakomybę sunkinanti aplinkybė – veikos padarymas apsvaigus nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų, kai šios aplinkybės turėjo įtakos nusikalstamos veikos padarymui. Visgi galima daryti pagrįstą prielaidą, kad tokių atvejų realybėje bus daugiau, nes dauguma neapykantos kurstymo atvejų yra padaromi virtualioje erdvėje rašant internetinius komentarus, tad kaltininkai nėra sulaikomi įvykio vietoje, o tik praėjus tam tikram laikui, kai jau nėra galima objektyviai nustatyti, ar kaltininkas kurstydamas neapykantą buvo apsvaigęs, ar ne. Tuo tarpu apie tokius teismų nuosprendžiuose apžvelgiamus asmenybės bruožus kaip turimas išsilavinimas ar šeimyninė padėtis, autoriaus nuomone, spekuliuoti nėra verta, nes tai objektyviai nieko nepasako apie tikrąsias neapykantos kurstytojų asmenybes ir jų moralines ar vertybines orientacijas. Vertėtų pažymėti, kad labai panašias išvadas apibūdindami už neapykantos kalbą nuteisiamus asmenis pateikia ir doktrinos atstovai, teigdami, kad jais įprastai tampa „jauni, dažniausiai vyriškos lyties asmenys, nevedę, vidurinio išsilavinimo (pavieniai atvejai ir su aukštesniu išsilavinimu), dirbantys ir turintys teistumą (dažniausia už nesunkias nusikalstamas veikas) asmenys“ (Gutauskas, Navickienė, 2022, p. 86).

Dažniausiai 2017-2024 metais asmenys teismų būdavo nuteisiami už socialiniuose tinkluose kurstytą neapykantą – būtent už juose išsakytą neapykantos kalbą buvo priimta 70 nuosprendžių, iš kurių net 58 atvejais šios nusikalstamos veikos buvo daromos socialiniame tinkle „Facebook“. Dešimt kartų neapykanta buvo kurstoma naujienų portaluose rašant komentarus, devynis - gyvai viešose vietose (žodžiu ar plakatais), du kartus – spaudos publikacijose, o vieną kartą – radijuje/televizijoje.

Tad 2017-2024 metais į ikiteisminio tyrimo institucijų akiratį patekusių BK 170 straipsnyje numatytomis neapykantos kurstymo veikomis įtariamų asmenų skaičius pastaraisiais metais išaugo, o tokių nusikalstamų veikų padarymu dažniausiai būdavo įtariamai ir už jų padarymą teismų nuteisiami vyrai. Nagrinėjant teismų praktikoje nagrinėjamu laikotarpiu už neapykantos kurstymą nuteistų asmenų „portretus“, galima pastebėti, kad maždaug pusė tokių asmenų yra anksčiau teisti, o recidyvistų skaičius jų tarpe yra nedidelis. Nuteistieji už atitinkamas nusikalstamas veikas asmenys dažniausiai pripažįsta savo kaltę ir nuoširdžiai gailisi dėl padarytų nusikaltimų, yra dirbantys, o veikas padaro elektroninėje erdvėje – ypač dažnai neapykantos kalba pasireiškia socialiniame tinkle „Facebook“ rašomais komentaris.

2.3. Baudžiamasis teisinis atsakas į neapykantos kalbą Lietuvoje – baudžiamojo neapykantos kurstymo persekiojimo bei teismų vykdomo teisingumo atitinkamose baudžiamosiose bylose tendencijos

Kitas dėmesio vertas klausimas – ikiteisminio tyrimo įstaigų veiklos tiriant su neapykantos kalba susijusias nusikalstamas veikas bei teismo tokių baudžiamųjų bylų nagrinėjimo (baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo) rezultatai. Tokia analizė leidžia išryškinti praktikoje tiriant ir nagrinėjant tokias baudžiamąsias bylas kylančius iššūkius bei ieškoti galimų jų sprendimo būdų.

3 lentelė. Registruotų BK 170 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų, jų pagrindu pabaigtų ar nutrauktų ikiteisminių tyrimų ir jų padarimų įtariamų asmenų statistika 2017-2024 metais.

Metai	Registruota BK 170 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų	Registruota asmenų, įtariamų BK 170 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų padarymu	Ikiteisminis tyrimas pabaigtas kaltinamojo akto perdavimu teismui	Ikiteisminis tyrimas pabaigtas prokuroro pareiškimu dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu
2017	17	14	13	15
2018	21	15	2	3
2019	28	6	3	-
2020	50	15	2	1
2021	82	69	6	17
2022	84	59	17	20
2023	44	34	7	10
2024	66	33	8	14

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis IRD prie VRM duomenimis

Nagrinėjant ikiteisminio tyrimo institucijų veiklą registruojant ir tiriant neapykantos kalbos atvejus, galima pastebėti, kad registruotų neapykantos kalbos atvejų, pagal BK 170 straipsnį, skaičius nuo 2017-ųjų iki 2024-ųjų metų nuosekliai didėjo nuo 17 atvejų 2017-aisiais iki visų 84 atvejų 2022-aisiais. Toks staigus 2020-2022 metais įvykęs pakilimas sietinas su 2020 metų sausio 16 dienos Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – „EŽTT“) sprendimu byloje *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, kuriame buvo konstatuotas Lietuvos įvykdytas EŽTK pažeidimas jos institucijoms atsisakius pradėti ikiteisminį tyrimą dėl homofobinės neapykantos kalbos prieš pareiškėjus, dėl ko jie buvo diskriminuojami jų

seksualinės orientacijos pagrindu, atitinkamai, buvo pažeisti Konvencijos 8 ir 14 straipsniai. Reaguodamos į šį sprendimą Lietuvos baudžiamosios valdžios institucijos ėmėsi įvairaus pobūdžio priemonių spręsti susidariusią situaciją, pavyzdžiui, generalinio prokuroro buvo priimtos “Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodinės rekomendacijos” (dabar jau pakeistos naujomis rekomendacijomis, kurios apžvelgtos ankstesniame šio darbo skyriuje), o Vidaus reikalų ministro 2020 m. vasario 24 d. įsakymu Nr. 1V-162 buvo suburta tarpinstitucinė darbo grupė neapykantos kalbos klausimais (Bruskina, 2023, p. 26). Visgi nagrinėjamu klausimu aktualu tai, jog dėl šios priežasties buvo „išjudintos“ ir ikiteisminio tyrimo institucijos, kurios remdamosis ne pasenusiais nacionaliniais, o EŽTT praktikoje suformuotais standartais, ne tik peržiūrėjo sprendimus dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo kitose neapykantos kurstymo bylose ir juos tam tikrais atvejais atnaujino, bet ir ėmė dažniau registruoti naujus neapykantos kalbos atvejus ir dėl jų pradėti ikiteisminius tyrimus (Bruskina, 2023, p. 26-27). Visgi toks baudžiamojo persekiojimo institucijų „entuziazmas“ netrūko išblėsti ir 2023 metais jau pastebimas ryškus registruotų BK 170 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų skaičiaus kritimas iki 44 atvejų per metus, o 2024 metais šis skaičius vėl kiek išaugo iki 66 bylų. Kaip galima matyti, registruotų BK 170 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų kiekvienais metais yra registruojama žymiai daugiau nei jų padarymu įtariamų asmenų, kas rodo, jog teisėsaugos pareigūnams ne visada pavyksta identifikuoti neapykantą kurstančius asmenis. Kita vertus, tai gali reikšti ir tam tikrais atvejais abejingą ikiteisminio tyrimo pareigūnų bei prokurorų požiūrį į neapykantos kurstymo nusikalstamas veikas, kas nestebina turint mintyje tai, kad dalis pareigūnų neapykantos kalbos nusikalstamų veikų tyrimą laiko neperspektyviu „resursų švaistymu“ (Kačerginaitė, Biekša, 2021, p. 415). Dar nykiaiau atrodo ikiteisminių tyrimų užbaigimo tendencijos, nes kaltinamojo akto perdavimu teismui ar prokuroro pareiškimu dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu baigiama tik labai nedidelė dalis ikiteisminių tyrimų.

4 lentelė. Pirmosios ir apeliacinės instancių teismų, pagal BK 170 straipsnio 1-3 dalis, priimtų apkaltinamųjų nuosprendžių skaičius 2017-2024 metais.

Metai	Apkaltinamųjų nuosprendžių (skliaustuose – baudžiamųjų įsakymų), kuriais asmenis buvo nuteisti	Apkaltinamųjų nuosprendžių (skliaustuose – baudžiamųjų įsakymų), kuriais asmenis buvo nuteisti	Apkaltinamųjų nuosprendžių (skliaustuose – baudžiamųjų įsakymų), kuriais asmenis buvo nuteisti	Apkaltinamųjų nuosprendžių (skliaustuose – baudžiamųjų įsakymų), kuriais asmenis buvo nuteisti

	pagal BK 170 straipsnio 1 dalį, skaičius:	pagal BK 170 straipsnio 2 dalį, skaičius:	pagal BK 170 straipsnio 3 dalį, skaičius:	pagal BK 170 straipsnio 1-3 dalis, skaičius:
2017	1 (1)	3 (0)	-	4 (1)
2018	1	3 (3)	4 (3)	8 (6)
2019	-	4 (1)	1 (1)	4 (1)
2020	-	1 (1)	-	1 (1)
2021	1 (1)	9 (7)	10 (9)	16 (12)
2022	1 (1)	26 (17)	7 (6)	29 (20)
2023	-	8 (6)	4 (4)	11 (9)
2024	-	14 (11)	3 (2)	16 (11)
Iš viso:	4 (3)	68 (46)	29 (25)	89 (61)

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Lietuvos teismų informacinėje sistemoje LITEKO pateikiamus duomenis.

Pastarojo meto pirmosios ir apeliacinės instancijų teismų praktikos taikant baudžiamąją atsakomybę pagal BK 170 straipsnio 1-3 dalis tendencijos rodo, jog už neapykantos kurstymą nuteisiamų asmenų skaičius nėra didelis – per paskutinius aštuonerius metus teismai už atitinkamas nusikalstamas veikas vidutiniškai per metus priimdavo apie vienuolika apkaltinamųjų nuosprendžių, o iš viso per nagrinėjamą laikotarpį jų buvo priimta aštuoniasdešimt devyni. Iš pateikiamų duomenų matyti, jog BK 170 straipsnio 1 dalis, numatanti baudžiamąją atsakomybę už disponavimą neapykantą kurstančiais dalykais, teismų praktikoje yra itin retas „svečias“ – 2017-2024 metais šios straipsnio dalies pagrindu buvo priimti tik keturi apkaltinamieji nuosprendžiai – po vieną 2017, 2018, 2021 ir 2022 metais, o likusiais metais pagal BK 170 straipsnio 1 dalį nebuvo nuteistas nei vienas asmuo. BK 170 straipsnio 2 dalis, numatanti baudžiamąją atsakomybę už viešą tyčiojimąsi, niekinimą, neapykantos skatinimą ar diskriminacijos kurstymą tam tikros žmonių grupės ar jai priklausančio asmens atžvilgiu, teismų praktikoje yra sutinkama žymiai dažniau. Antai, pagal BK 170 straipsnio 2 dalį, 2017-2024 metais buvo priimta daugiau nei pusė visų (68 iš 100) apkaltinamųjų nuosprendžių, kuriuose asmenys nuteisiami už neapykantos kalbą, be to, tokie nuosprendžiai būdavo priimami kasmet. Tuo tarpu trečioji nagrinėjamo straipsnio dalis, numatanti su smurtinių veiksmų kurstymu susijusią neapykantos kalbą, taip pat tokios veiklos finansavimą ar materialinį rėmimą, teismų praktikoje taikoma kiek rečiau – jos pagrindu nagrinėjamu laikotarpiu buvo priimta kiek daugiau nei ketvirtadalis (29 iš 100) apkaltinamųjų nuosprendžių. Pastebėtina, kad nuo 2021 metų, kai buvo priimtas didelę įtaką neapykantos kalbos baudžiamajam persekiojimui Lietuvoje turėjęs EŽTT sprendimas *Beizaras ir Levickis prieš Lietuvą*,

teismai pagal BK 170 straipsnį baudžiamojon atsakomybėn asmenis traukia daug dažniau, pavyzdžiui, 2017-2020 metais pagal straipsnio 2 dalį būdavo priimama nuo 1 iki 4 apkaltinamųjų nuosprendžių per kalendorinius metus, o 2021-2024 metais – nuo 8 iki 26. Mažiau ryški atitinkama tendencija įžvelgtina ir BK 170 straipsnio 3 dalies atžvilgiu – 2017 ir 2020 metais pagal ją nebuvo priimta nei vieno nuosprendžio, 2018 – keturi, 2019 metais – vienas (iš viso per keturis metus – 5 nuosprendžiai), tuo tarpu 2021-2024 už šią nagrinėjamo BK straipsnio dalį kasmet būdavo priimama nuo 3 iki 10 nuosprendžių per metus (iš viso per keturis metus – 24 nuosprendžiai). Tad akivaizdu, kad 2021-ieji tapo savotiškais „lūžio“ metais, nuo kurių teismai už neapykantos kurstymą nuteisia žymiai daugiau asmenų nei anksčiau.

Dar viena akivaizdi tendencija, įžvelgtina aktualioje teismų praktikoje yra itin dažnas baudžiamojo proceso užbaigimas ir kaltininko nuteisimas ne įprastu apkaltinamuoju nuosprendžiu, o teismo baudžiamuoju įsakymu. Tokių atvejų 2017-2014 metais buvo net 61, kas sudaro beveik tris ketvirtadalius nuo visų už BK 170 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų padarymą priimtų teismo baigiamųjų aktų. Visgi tokioje praktikoje slypi tam tikrų „kablukų“, kurie kelia grėsmę kaltinamųjų teisės į gynybą nuo pareikšto kaltinimo, nukentėjusiųjų teisių užtikrinimo, taip pat objektyvaus, išsamaus ir nešališko visų reikšmingų bylos aplinkybių ištyrimo galimybėms. Antai, teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso metu, pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – ir „BPK“) 418 straipsnio 1 dalį ir BPK 420 straipsnio 1 dalį ir jos 1 punktą, teisminis bylos nagrinėjimas nevyksta, o teisėjas įprastai (jei nėra tam trukdančių aplinkybių) per septynias dienas nuo prokuroro pareiškimo dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu jį ir priima taip nuteisdamas kaltininką ir paskirdamas bausmę. Teismo baudžiamojo įsakymo procesas laikytinas ekonomišku būdu spręsti baudžiamąsias bylas, nes lemia *„trumpesnius ikiteisminio tyrimo ir teismo bylos nagrinėjimo terminus, mažesnę ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų, teisėjų darbo krūvį, mažesnes valstybės biudžeto ir visų proceso dalyvių finansines ir laiko sąnaudas, taip pat leidžia efektyviau panaudoti žmogiškuosius išteklius“* (Pranka, 2017, p. 340).

Visgi tai turi ir kitą medalio pusę, nes tokiais atvejais teismas nevykdo jokio savarankiško įrodymų tyrimo, neapklausia nei kaltininko, nei nukentėjusiojo, neatliekamos jokios papildomos ekspertizės bei neapklausiami jas atlikę ekspertai/specialistai, nesakomos baigiamosios kalbos, tad teismo vidinį įsitikinimą lemia, iš esmės, ikiteisminio tyrimo metu surinkta medžiaga. Nors pagal BPK 418 straipsnio 3 dalį, prokurorui ketinant užbaigti baudžiamąjį procesą yra būtinas kaltininko sutikimas, jis nėra tolygus

prisipažinimui padarius nusikalstamą veiką, nes įtariamasis/kaltinamasis neretai nėra teisiškai išprusęs ir tokį sutikimą gali nulemti teisėsaugos ar galimos laisvės atėmimo bausmės baimė, noras kaip įmanoma greičiau pabaigti stresą keliantį baudžiamąjį procesą ar kiti subjektyvūs veiksniai, o ne teisiniai argumentai. Tad neatmestina galimybė, kad surengus rungtyniškumo, viešumo, žodiškumo, tiesioginio įrodymų tyrimo principais pagrįstą teisminį bylos nagrinėjimą, paaiškėtų, kad kaltininko veiksmai visgi nėra nusikalstami ir jis būtų išteisintas arba būtų taikomas atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės. Be to, doktrinos atstovų teigimu, prokurorai surašydami pareiškimą dėl teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo ir, atitinkamai, jį priimančio teismo ne visada tinkamai įvertina visas bausmės skyrimui reikšmingas aplinkybes, todėl paskiriamos bausmės nėra proporcingos, pagrįstos ir teisingos (Pranka, 2017, p. 356). Galiausiai, iš teismo baudžiamojo įsakymo proceso eliminuojamas ir nukentėjusysis – vienintelė jo teisė tokioje procedūroje yra, pagal BPK 418 straipsnio 4 dalies nuostatas, būti informuotam apie prokuroro sprendimą užbaigti baudžiamąjį procesą teismo baudžiamuoju įsakymu bei per septynias dienas nuo tokio pranešimo gavimo prokuroro sprendimą apskųsti ikiteisminio tyrimo teisėjui. Viskas. Nukentėjusysis teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procedūroje daugiau neturi jokių galimybių aktyviai dalyvauti baudžiamajame procese ar daryti jam įtaką, taip pat ginti savo pažeistas teises, o BPK nukentėjusiajam nenumato net galimybės skųsti teismo priimtą baudžiamąjį įsakymą.

5 lentelė. Pirmosios ir apeliacinės instancių teismų už BK 170 straipsnio 2 dalį skirtų bausmių tendencijos 2017-2024 metais.

Metai	Asmeniui už BK 170 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų nusikalstamų veikų padarymą skirta bauda:	Asmeniui už BK 170 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų nusikalstamų veikų padarymą skirtas laisvės apribojimas:	Asmeniui už BK 170 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų nusikalstamų veikų padarymą skirtas areštas (atidėtas bausmės vykdymas):	Asmeniui už BK 170 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų nusikalstamų veikų padarymą skirtas terminuotas laisvės atėmimas (atidėtas bausmės vykdymas):
2017	-	4	1	-
2018	2	-	1	-
2019	3	1	-	1 (1)
2020	-	1	-	-

2021	4	3	1 (1)	2
2022	8	17	2	-
2023	3	2	-	1 (1)
2024	3	10	1 (1)	-
Iš viso (santykis proc. nuo bendro už BK 170 str. 2 d. skirtų bausmių skaičiaus:	23 (32 proc.)	40 (55 proc.)	6 (2) (8 proc.)	4 (2) (5 proc.)

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Lietuvos teismų informacinėje sistemoje LITEKO pateikiamus duomenis.

BK 170 straipsnio 2 dalies sankcijoje numatytos šios alternatyvios bausmės – bauda, laisvės apribojimas, areštas arba laisvės atėmimas iki dvejų metų, kas teismui suteikia gana plačias galimybes individualizuoti skiriamą bausmę. Dažniausiai už nagrinėjamas veikas teismai per pastaruosius aštuonerius metus skirdavo laisvės apribojimo bausmę, kas sudarydavo daugiau nei pusę (55 proc.) pagal BK 170 straipsnio 2 dalį skiriamų bausmių (40 iš 73), o beveik trečdalyje (32 proc.) atitinkamos kategorijos bylų – baudą. Kartu baudos ir laisvės apribojimo bausmės sudaro 87 procentus nuo visų už nagrinėjamame straipsnyje numatytų veikų padarymą skiriamų bausmių. Tuo tarpu areštas 2017-2024 metais už BK 170 straipsnio 2 dalyje numatytų veikų padarymą buvo skirtas vos šešis kartus (iš jų du kartus bausmės vykdymas buvo atidėtas), o terminuotas laisvės atėmimas – keturis (iš jų vėlgi du kartus bausmės vykdymas buvo atidėtas). Įdomu tai, kad viešieji darbai už BK 170 straipsnio 2 dalyje numatytų veikų padarymą nebuvo skirti nei karto, nors minėtojo straipsnio sankcijoje tokia bausmė ir yra įtvirtinta.

6 lentelė. Pirmosios ir apeliacinės instancių teismų už BK 170 straipsnio 1 ir 3 dalis skirtų bausmių tendencijos 2017-2024 metais.

Metai	Asmeniui už BK 170 straipsnio 1 dalyje/170 straipsnio 3 dalyje įtvirtintų nusikalstamų veikų padarymą skirta bauda:	Asmeniui už BK 170 straipsnio 1 dalyje/170 straipsnio 3 dalyje įtvirtintų nusikalstamų veikų padarymą skirtas laisvės apribojimas:	Asmeniui už BK 170 straipsnio 1 dalyje/170 straipsnio 3 dalyje įtvirtintų nusikalstamų veikų padarymą skirta areštas (atidėtas bausmės vykdymas):	Asmeniui už BK 170 straipsnio 1 dalyje/170 straipsnio 3 dalyje įtvirtintų nusikalstamų veikų padarymą skirtas terminuotas laisvės atėmimas (atidėtas
--------------	--	---	--	---

				bausmės vykdymas):
2017	-/-	1/-	-/-	-/-
2018	-/4	-/-	-/-	2(2)/-
2019	-/1	-/-	-/-	-/-
2020	-/-	-/-	-/-	-/-
2021	-/3	2/7	-/-	-/-
2022	-/2	1/4	-/1	-/-
2023	-/2	-/2	-/-	-/-
2024	-/-	-/3	-/-	-/-
Iš viso (santykis proc. nuo bendro už BK 170 str. 2 d./170 str. 3 d. skirtų bausmių skaičiaus:	-/12 (41 proc.)	4 (67 proc.)/16 (55 proc.)	-/1 (4 proc.)	2 (33 proc.)/-

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Lietuvos teismų informacinėje sistemoje LITEKO pateikiamus duomenis.

Panašiomis proporcijomis teismai skiria bausmes ir už BK 170 straipsnio 1 ir 3 dalyje numatytas veikas. Tiesa, už BK 170 straipsnio 1 dalyje numatytų veikų padarymą 2017-2024 metais bausmės buvo skirtos viso labo 6 kartus, tad akivaizdu, kad iš tokios mažos imties aiškių tendencijų išvelgti nepavyks. Visgi paminėtina, kad keturis kartus už BK 170 straipsnio 1 dalyje numatytus nusikaltimus buvo skiriamas laisvės apribojimas, o du kartus (toje pačioje byloje dviem bendrininkams) – terminuotas 9 ir 6 mėnesių trukmės laisvės atėmimas, kurio vykdymas abiem bendrininkams buvo atidėtas. Tuo tarpu už BK 170 straipsnio 3 dalyje numatytas neapykantos kurstymo veikas, analogiškai kaip ir šio straipsnio 2 dalies atveju, dažniausiai teismų yra skiriamas laisvės apribojimas – iš viso daugiau nei pusėje (55 proc.) visų už šio nusikaltimo padarymą priimtų nuosprendžių. Antra pagal dažnumą – bauda, kuri buvo skirta 12 kartų (41 proc.), o vieną kartą už BK 170 straipsnio 3 dalyje numatytų veikų padarymą buvo skirtas areštas. Įdomu tai, jog nors BK 170 straipsnio 3 dalies sankcija, lyginant su pirmomis dvejomis šio straipsnio dalimis – pati griežčiausia, pagal ją terminuoto laisvės atėmimo bausmė per pastaruosius aštuonerius metus nebuvo skirta nei karto – tas pats ir su šios straipsnio dalies sankcijoje numatyta viešųjų darbų bausme.

Tokia terminuoto laisvės atėmimo skyrimo už neapykantos kurstymą statistika kelia tam tikras abejones, ar tokia bausmė išties yra reikalinga atitinkamų BK 170 straipsnio dalių sankcijose. Vertėtų pažymėti, kad reali laisvės atėmimo bausmė už nagrinėjamame

straipsnyje numatytas veikas 2017-2024 metais buvo skirta vienintelį kartą (Kauno apylinkės teismo 2021 m. kovo 3 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1049-573/2021) dviem bendrininkams, kurie viešojo transporto stotelėje kurstė neapykantą prieš nukentėjusį asmenį tuo pačiu jį ir apiplėšdami (idealoji BK 170 straipsnio 2 dalies ir BK 180 straipsnio 1 dalies sutaptis). Šioje byloje teismas, argumentuodamas paskirtas terminuoto laisvės atėmimo bausmes, iš esmės, neapateikė atskirų motyvų, kodėl laisvės atėmimas yra skiriamas ne tik už plėšimą, bet ir už neapykantos kalbą, visus bausmės skyrimo motyvus aptardamas bendrai. Nors kaltininkai nagrinėjamas veikas padarė esant atsakomybę sunkinančioms aplinkybėms (būnant apsvaigus nuo alkoholio, kai tai turėjo įtakos veikos padarymui, bei būnant recidyvistais), visgi šios aplinkybės neretai būdavo konstatuojamos ir kitose neapykantos kalbos baudžiamosiose bylose, kuriose laisvės atėmimas skirtas nebuvo. Pavyzdžiui, nagrinėjamu laikotarpiu, šių dviejų atsakomybę sunkinančių aplinkybių derinys trijose kitose dėl neapykantos kurstymo priimtuose nuosprendžiuose (du kartus už BK 170 straipsnio 2 dalyje, o vieną kartą – už pavojingesnes šio straipsnio 3 dalyje numatytas veikas) nesutrukdė paskirti laisvės apribojimo bausmių. Tad tikėtina, kad šiuo atveju terminuoto laisvės atėmimo bausmės (1 metų ir 6 mėnesių trukmės) skirtos, visų pirma, už plėšimą (BK 180 straipsnio 1 dalis), o už neapykantos kurstymą realios 5 mėnesių laisvės atėmimo bausmės buvo skirtos tik todėl, kad teismui būtų patogiau šias bausmes subendrinti bei būtų „pateisintas“ kaltininkams iki nuosprendžio priėmimo taikytas suėmimas.

Panaši faktinė situacija susiklostė ir kitoje baudžiamojoje byloje, kurioje teismas bendrininkų grupėje veikusiam kaltinamajam skyrė 6 mėnesių laisvės atėmimo bausmę už neapykantos kurstymą (BK 170 straipsnio 2 dalis) ir vienerių metų laisvės atėmimą už kartu su juo padarytą viešosios tvarkos sutrikdymą (BK 284 straipsnis), o subendrintos vienerių metų laisvės atėmimo bausmės vykdymas buvo atidėtas (Vilniaus miesto apylinkės teismo 2019 m. balandžio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-161-486/2019). Šiuo atveju, pats kaltininko nukentėjusiajam išsakytas šūkis „Lietuva lietuviams“ paties teismo teigimu pagal lingvistinę prasmę savaime *„nereiškia kažkokių rasių, tautybių žmonių diskriminacijos, įžeidimo, niekinimo, o tėra tautininkų eitynių kovo 11 d. proga skanduojamas šūkis“*, tad vien už tokį šūkį kaltininkui, tikėtina, nebūtų inkriminuotas neapykantos kurstymas ir baudžiamoji atsakomybė už jį nekiltų. Visgi kaltininkas nukentėjusiojo atžvilgiu viešoje vietoje panaudojo fizinį smurtą, sukeldamas nežymų sveikatos sutrikdymą, kas jau patenka į BK 284 straipsnyje numatyto viešosios tvarkos pažeidimo sudėtį, o tai šioje byloje, anot teismo, ir tapo esminiu motyvu, dėl kurio kaltininko pasisakymas buvo pripažintas kurstančiu neapykantą. Tad galima daryti pagrįstą

prielaidą, kad būtent dėl nukentėjusiojo rasės, tautybės, įsitikinimų bei pažiūrų panaudotas fizinis smurtas tapo priežastimi, kodėl šioje byloje už neapykantos kurstymą (BK 170 straipsnio 2 dalis) buvo skirta laisvės atėmimo bausmė. Analogiška idealioji BK 170 straipsnio 2 dalyje ir BK 284 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų sutaptis konstatuota ir Vilniaus miesto apylinkės teismo 2023 m. vasario 24 d. nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. 1-312-716/2023, kur kaltininkui už minėtasias veikas skirta, atitinkamai, 10 mėnesių bei vieneri metai laisvės atėmimo, jų vykdymą atidėjus. Šioje byloje kaltininkas vėlgi viešoje vietoje (naktiniame klube) kitų žmonių akivaizdoje, būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, naudojo fizinį smurtą prieš nukentėjusįjį bei viešai iš jo tyčiojosi ir jį niekino dėl jo kilmės ir rasės, vartodamas necenzūrinius, žeminančius žodžius, menkinančios konotacijos epitetus.

„Įdomią“ argumentaciją motyvuojant laisvės atėmimo skyrimą galima įžvelgti Klaipėdos apygardos teismo 2018 m. vasario 26 d. nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. 1-11-361/2018. Jame du bendrininkai buvo pripažinti kaltais pagal BK 170 straipsnio 1 dalį už dalykų, kuriuose niekinama, skatinama neapykanta, kurstoma diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl socialinės padėties, įsitikinimų ar pažiūrų, platinimą, gaminimą ir laikymą. Nors tokia veika yra mažiausiai pavojinga iš visų trijų BK 170 straipsnio dalių, kaltininkams buvo skirtas laisvės atėmimas 9 mėnesiams ir 4 mėnesiams, o bausmių vykdymas atidėtas. Nusikaltimas nesunkus, atsakomybę lengvinančių ar sunkinančių aplinkybių nebuvo nustatyta, galiojančių teistumų už kitas nusikalstamas veikas irgi. Visgi, teismo teigimu, *„atsižvelgiant į tai, kad proklamacijų išplatinta didelis kiekis, neapykanta dar buvo kurstoma internete, teismas laiko tokią veiką pavojinga, todėl skiria Ž. R. laisvės atėmimo bausmę, jos vykdymą atidedant“*, „O. T. [...] veika dėl proklamacijų platinimo, atsižvelgiant į jų pagaminimo mastą, laikytina pavojinga, todėl jam taip pat skiriama laisvės atėmimo bausmė“. Žinoma, (šaržuojant) įdomu būtų sužinoti, kokios nusikalstamos veikos, anot teismo, nėra pavojingos, tad už jas, kaip už „nepavojingas“, laisvės atėmimas nėra skiriamas, kai BK 11 straipsnio 1 dalis ir 12 straipsnis aiškiai pasako fundamentalų dalyką – kiekvienas nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas visada yra ir turi būti pavojinga veika. Tad tokie teisiškai nelogiški bei itin lakoniški teismo argumentai verčia abejoti, ar šiuo atveju tikrai buvo reikalinga kaltininkams skirti laisvės atėmimą.

Taigi už neapykantos kalbos nusikaltimus Lietuvos teismai dažniausiai yra linkę skirti laisvės apribojimo ir baudos bausmes, o kartais – areštą. Tuo tarpu terminuotas laisvės atėmimas už BK 170 straipsnio 1-3 dalyse numatytas nusikalstamas veikas yra skiriamas

labai retai (per pastaruosius aštuonerius metus vos šešis kartus keturiose bylose), o jį paskyrus, jo vykdymas įprastai yra atidedamas remiantis BK 75 straipsnio nuostatomis. Teismų nuosprendžių, kuriais būdavo skiriama laisvės atėmimas, analizė parodė, jog dažniausiai ši bausmė buvo skiriama neapykantos kurstymo sutapytse su kitomis smurtinėmis nusikalstamomis veikomis, o vienoje iš nagrinėtų bylų teismo argumentai skiriant laisvės atėmimo bausmę kelia labai didelių abejonių dėl jų pagrįstumo. Taigi, autoriaus manymu, laisvės atėmimo bausmės įtvirtinimas BK 170 straipsnio 1-3 dalių sankcijose neturi žymesnės praktinės reikšmės bei yra galimai pernelyg represyvos ir neproporcingos faktiniam neapykantos kurstymo pavojingumui įstatymų leidėjo baudžiamosios politikos rezultatas. Visgi įpareigojimas už neapykantos kurstymą numatyti būtent laisvės atėmimo nuo vienerių iki trejų metų yra numatytas jau nagrinėto, Lietuvai, kaip ES valstybei narei, privalomo Tarybos pamatinio sprendimo 2008/913/TVR 3 straipsnio 2 dalyje, tad terminuoto laisvės atėmimo bausmės BK 170 straipsnio 1-3 dalių sankcijose bet koku atveju teisiškai privalo būti paliktos, kad ir kokios jos bebūtų nereikšmingos praktikoje ar teoriškai ydingos.

3. NEAPYKANTOS KALBOS SANTYKIO SU SAVIRAIŠKOS LAISVE RIBOS – KADA ŽODIS TAMPA NUSIKALTIMU, O KADA – TEISĖTU NUOMONĖS REIŠKIMU?

3.1. Objektyvumo beiėskant – kokie kriterijai ir kaip įtakoja saviraiėskos laisvės įgyvendinimo ribų perėžengimą jai virstant pavojingą neapykantos kurstymo veika?

Neapykantos kalbos, kaip nusikalstamos veikos, viena iš pagrindinių ypatybių yra ta, kad ji dažnai yra tamptriai susijusi su viena iš prigimtinių žmogaus laisvių – saviraiėskos laisve, kuri yra saugoma tiek Konstitucijos 25 straipsnio, tiek EŽTK 10 straipsnio. Todėl esminis išėūkis, kylantis kvalifikuojant tam tikrus pareiėskimus kaip kurstančius neapykantą bei už juos traukiant asmenis baudžiamojon atsakomybėn yra nustatyti, ar kiekvienu konkrečiu atveju buvo virėytos saviraiėskos laisvės ribos, o teigiamu atveju – ar pateisinamas būtent baudžiamosios atsakomybės taikymas už tokią neapykantą kurstančią išraiėšką.

Visų pirma, Konstitucinio Teismo yra pabrėėžiama, kad „*kiekvienas žmogus turi savo paėžiūras ir įsitikinimus, o nevarėžoma galimybė juos reikėsti yra elementari prielaida jam bendrauti su kitais žmonėmis; laisvas ir visuotinis keitimasis informacija, nevarėžomas jos skleidimas yra ypač svarbus demokratinių procesų veiksnys, užtikrinantis ne tik individualios nuomonės, subjektyvių įsitikinimų, bet ir grupinių paėžiūrų, įskaitant ir politines, bei visos tautos valios formavimą; būtent dėl to informacijos laisvė yra pamatinis*

pliuralistines demokratijos elementas“ (Konstitucinio Teismo 2024 m. balandžio 25 d. išvada). Visgi saviraiškos laisvė, anot Konstitucinio Teismo, „*neapima konstitucines vertybes iš esmės paneigiančios tariamos laisvės atlikti Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalyje nurodytus nusikalstamus veiksmus – skleisti tokias mintis, pažiūras ir t. t., kuriomis yra kurstoma tautinė, rasinė, religinė ar socialinė neapykanta, prievarta bei diskriminacija, asmenys yra sumeižiami arba kitaip yra dezinformuojama visuomenė ar atskiri jos nariai; draudimas skleisti minėto turinio informaciją yra absoliutus“* (Konstitucinio Teismo 2024 m. balandžio 25 d. išvada).

Baudžiamasis įstatymas nagrinėjamu klausimu pateikia tik pačius bendriausius orientyrus, kurie jau buvo apžvelgti ankstesniuose darbo skyriuose – BK 170 straipsnyje išsakomi neapykantos kurstymo veikos pobūdį apibrėžiantys veiksmai, apimantys, pavyzdžiui, viešą tyčiojimąsi, niekinimą, neapykantos skatinimą, diskriminacijos kurstymą, kurstymą smurtauti ar viešai susidoroti su tam tikra žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu. Tokios asmenų grupės ar jos nario atžvilgiu minėtieji veiksmai gali būti atliekami dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Nors iš pirmo žvilgsnio šie požymiai gali atrodyti aiškūs, tačiau praktikoje dėl jų kyla nemažai ginčų, o tarptautinių ir nacionalinių teismų jurisprudencijoje šiam klausimui yra skiriamas itin didelis dėmesys.

Nagrinėjant pastarųjų metų teisės doktriną neapykantos kalbos tema, galima pastebėti, kad joje dažnai kritikuojamas Lietuvos teismų požiūris, kad neapykantos kalba pasiekia baudžiamajai atsakomybei taikyti reikalingą pavojingumo lygį tik tada, kai ji yra sisteminga, o pavieniai neapykantos kurstymo atvejai teismų nėra vertinami kaip nusikalstami (Aleknaitė, 2023, p. 149-151; Kačerginaitė, Biekša, 2021, p. 426). Visgi šis klausimas, manytina, jau yra praradęs aktualumą, nes 2020 metų EŽTT sprendime byloje *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* sukritikavus tokią praktiką kaip netinkamą, nes tai nėra nusikaltimų, numatytų BK 170 straipsnyje, sudėčių požymis, Lietuvoje buvo imtasi veiksmų keisti nusistovėjusią praktiką.

Atitinkamai, sistemiškumo aspektui neapykantos kurstymo bylose teismai jau beveik nebeskiria jokio dėmesio – 2020-2024 metais apie tai buvo pasisakyta viso labo vienoje vienintelėje baudžiamojoje byloje: „*įvertinęs kaltinamojo pasidalintos informacijos turinį, kiekį, kaltinamojo veiksmų sistemingumą ir atlikimo laiką, teismas tokius V. Z. veiksmus vertina kaip pavojingus ir skatinančius formuoti palankią visuomenės nuomonę apie Rusijos Federacijos veiksmus Ukrainoje. Tokie kaltinamojo veiksmai nėra niekaip suderinami su konstitucine asmens teise į saviraišką ir atitinka BK 170² straipsnio 1 dalyje*

numatyto nusikaltimo sudėtį“ (Plungės apylinkės teismo Kretingos rūmų 2024 m. gegužės 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-144-1142/2024). Analogiškas išvadas nagrinėdamas dėl šio nuosprendžio paduotą apeliacinį skundą pateikė ir Klaipėdos apygardos teismas. Sistemiskumo atžvilgiu pasikeitė ir LAT praktika – jei anksčiau apie šį požymį nagrinėjant neapykantos kalbos atvejus būdavo pasisakoma (LAT 2018 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293-788/2018), tai naujausioje kasacinėje praktikoje apie jokią sistemingą neapykantos kurstymo pobūdį jau nebeužsimenama (LAT 2024 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-58-489/2024). Galiausiai, apie tai, kad neapykantos kalbos sistemingumas nėra būtinas baudžiamosios atsakomybės už ją taikymui pabrėžia ir generalinis prokuroras savo rekomendacijose: „*net ir pavienių neteisėtų veiksmų (komentarų) atvejais veika gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę, atsižvelgiant į tokių veiksmų (komentarų) pobūdį (kraštutinumą, aiškių diskriminacinį pobūdį, akivaizdų raginimą diskriminuoti, smurtauti, kėsintis į asmenų fizinį ir psichinį vientisumą ir pan.), grėsmės įstatymo saugomoms vertybėms realumą, visuomenės reakciją. Tokios pozicijos laikosi ir EŽTT, nurodydamas, kad net ir į vieno neapykantą kurstančio komentaro, juo labiau, jei jame teigiama, kad asmenys turėtų būti „žudomi“, paskelbimą, reikėtų žiūrėti rimtai“* (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2023 m. liepos 26 d. įsakymas Nr. I-164 “Dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos ikiteisminio tyrimo metodinių rekomendacijų patvirtinimo“). Taigi net ir pavienis internetinis komentaras ar kitokia pavienė neapykantos kalbos išraiška gali pasiekti BK 170 straipsnyje numatytą pavojaus laipsnį ir lemti baudžiamosios atsakomybės taikymą.

Vertinant, ar tam tikri teiginiai yra laikytini saviraiškos laisvės ribas viršijančia neapykantos kalba, yra itin svarbi EŽTT praktika, kuria gausiai remiamasi ir LAT jurisprudencijoje. Visų pirma, pasak EŽTT, saviraiškos laisvė yra vienas iš demokratinės visuomenės pagrindų, sudarantis vieną iš pamatinių sąlygų jos progresui ir pilnavertiškam kiekvieno jos nario egzistavimui. Saviraiškos laisvė laiduoja ne tik galimybę išsakyti teigiamo pobūdžio, neįžeidžiančią ar neutraliai vertinamą, bet ir įžeidžiančią, šokiruojančią arba nerimą keliančią informaciją ar idėjas, o tai yra nulemta pliuralizmo, tolerancijos ir plačių pažiūrų paradigmų, kas yra būtina siekiant užtikrinti demokratinės visuomenės gyvavimą. Atitinkamai, Konvencijos 10 straipsnyje įtvirtintos saviraiškos laisvės apribojimai turi būti tiksliai apibrėžti, o jų poreikis – įtikinamas, be to, jie turi būti būtini demokratinėje visuomenėje. Pastarasis kriterijus vertinamas svarstant, ar tam tikras saviraiškos laisvės apribojimas yra proporcingas siekiamam teisėtam tikslui, atitinkantis Konvencijos 10 straipsnyje numatytus principus bei pagrįstas deramu reikšmingų faktų įvertinimu, o tokį apribojimą pagrindžiančios priežastys vėlgi turi būti įtikinamos,

pakankamos, be to, svarbu įvertinti ir atitinkamo saviraiškos laisvės apribojimo sąlygojamų sankcijų prigimtį bei griežtumą. Galiausiai, EŽTT pripažįsta tam tikrą valstybių nacionalinės teisės diskreciją riboti saviraiškos laisvę savo nuožiūra, visgi tokia diskrecija turi būti pilnai atitinkanti EŽTT praktiką, o šį atitikimo klausimą sprendžia ne kas kitas, o pats EŽTT (EŽTT 2020 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje *Lilliendahl prieš Islandiją*, peticijos Nr. 29297/180 ir kt.).

EŽTT praktikoje yra skiriamos dvi neapykantos kalbos rūšys – pirmoji iš jų yra pavojingesnė „rimtoji“, kuri patenka į EŽTK 17 straipsnio, draudžiančio piktnaudžiavimą Konvencijoje numatytomis teisėmis, veikimo sritį bei saviraiškos laisvę įtvirtinančio 10 Konvencijos straipsnio nėra saugoma visiškai. Antroji, „mažiau rimta“ neapykantos kalbos forma dalinai patenka į 10 Konvencijos straipsnio apsaugos sritį, tad nėra visiškai priešinga saviraiškos laisvei, visgi EŽTK ratifikavusioms valstybėms tokias išraiškos formas leidžiama apriboti (EŽTT 2020 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje *Lilliendahl prieš Islandiją*, peticijos Nr. 29297/180 ir kt.). EŽTT yra pabrėžiama, kad „*baudžiamosios sankcijos, įskaitant tas, kurios taikomos asmenims, atsakingiems už sunkiausią neapykantos išraišką, kurstančią kitus žmones smurtauti, gali būti taikomos tik kaip ultima ratio priemonė*“ (EŽTT 2020 m. gegužės 14 d. sprendimas byloje *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 41288/15). Visgi, kai veikos, sudarančios sunkius nusikaltimus, yra nukreiptos prieš asmens fizinį ar psichinį vientisumą, įskaitant tiesioginius žodinius išpuolius ir grąsinimus fiziniu susidorojimu, kurių pagrindą sudaro diskriminacinis požiūris, turi būti taikomos būtent baudžiamosios teisės priemonės, nes tik jos gali užtikrinti tinkamą apsaugą ir būti atgrasančiu veiksniu (EŽTT 2020 m. gegužės 14 d. sprendimas byloje *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 41288/15).

Vieni iš esminių kriterijų, kurie vertinant jų visumą ir tarpusavio sąveiką kiekvienos konkrečios bylos kontekste leidžia atskirti teisėtą elgesį įgyvendinant saviraiškos laisvę ir nusikalstamą neapykantos kalbą (EŽTT 2015 m. spalio 15 d. sprendimas byloje *Perinçek prieš Šveicariją*, peticijos Nr. 27510/08), pagal EŽTT, yra trys:

1) Ar tam tikri potencialiai neapykantą kurstantys teiginiai arba kitokia saviraiškos laisvės įgyvendinimo forma buvo išsakyti įtemptame politiniame ar socialiniame kontekste, kuriam esant bendriausia prasme įprastai pripažįstamas tam tikro saviraiškos laisvės įgyvendinimo ribojimo būtinumas. Be to, pasak EŽTT, tam tikru laikotarpiu vyraujantys daugumos visuomenės narių požiūriai ar stereotipai negali būti pateisinamas pagrindas kurstyti neapykantą ar diskriminuoti asmenis dėl tam tikrų jų bruožų (EŽTT 2015 m. spalio 15 d. sprendimas byloje *Perinçek prieš Šveicariją*, peticijos Nr. 27510/08);

2) Ar tokie teiginiai, aiškinant sąžiningai ir vertinant tiesioginiame ar platesniame kontekste, gali būti vertinami kaip tiesioginis ar netiesioginis raginimas naudoti smurtą ar smurto, neapykantos arba netolerancijos pateisinimas. Pagal EŽTT praktiką, itin jautriai turi būti vertinami pernelyg bendro pobūdžio teiginiai, kuriais puolama arba negatyviai pateikiama visa etninė, religinė ar kita grupė. Be to, neapykantos kurstymas nebūtinai turi suponuoti raginimą daryti tam tikrą smurtinę ar kitokią nusikalstamą veiką – tokiais atvejais pakanka vien kėsintis į asmenis, padaryto įžeidžiant, tyčiojantis, išjuokiant ar šmeižiant tam tikras gyventojų dalis ir grupes. Tokia neapykantos kalba valstybės institucijoms jau leidžia imtis priemonių kovoti su rasistiniais ar kitokiais pagrindais neapykantą kurstančiais pasisakymais, kuriais saviraiškos laisvė įgyvendinama netinkamai, taip pažeidžiant tam tikrų visuomenės grupių orumą ar saugumą. Be to, tiek diskriminacija bei neapykantos kurstymas dėl seksualinės orientacijos, tiek ir diskriminacija, grindžiama rase, kilme ar odos spalva, pasak EŽTT, yra lygiavertiškai rimta, sunki ir pavojinga, tad turi būti vertinama vienodai (EŽTT 2012 m. vasario 9 d. sprendimas byloje *Vejdeland ir kiti prieš Švediją*, peticijos Nr. 1813/07).

3) Kokiu būdu išsakyti teiginiai ir, ar jie gali tiesiogiai arba netiesiogiai skatinti žalingų padarinių kilimą. Antai, neapykantos kalba nebūtinai visada turi būti išsakoma atvirai – jos išraiškos formos gali būti įvairios, įskaitant tiek akivaizdžiai agresyvias ir įžeidžiančias pastabas, kuriomis sąmoningai pažeidžiamos tolerancijos, socialinės taikos ir nediskriminavimo vertybės, tiek ir numanomas pareiškimus, kuriais, net jei jie išreikšti atsargiai arba hipotetiškai, taip pat demonstruojama neapykanta (EŽTT 2023 m. gegužės 15 d. sprendimas byloje *Sanchez prieš Prancūziją*, peticijos Nr. 45581/15). Itin didelę reikšmę šiuo atžvilgiu EŽTT suteikia internetinėje erdvėje išsakomai neapykantos kalbai, antai, pabrėžiamas interneto prieinamumas ir jos galimybės saugoti bei perduoti (skleisti) didžiulius informacijos kiekius, taip pat svarbus interneto vaidmuo stiprinant visuomenės prieigą prie žinių (informacijos) ir palengvinant informacijos sklaidimą. Maža to, interneto vartotojams suteikiama galimybė išlikti anonimiškais gali paskatinti laisvą idėjų ir informacijos srautą, kuris kartu su interneto suteikiamu informacijos sklaidimo paprastumu, apimtimis ir greičiu gali labai pasunkinti neigiamą neapykantos kalbos poveikį, palyginus su tradicine žiniasklaida, juolab internete paskleista informacija, jos nepašalinus, išlieka ilgą laiką (EŽTT 2015 m. birželio 16 d. sprendimas byloje *Delfi AS prieš Estiją*, peticijos Nr. 64569/09).

EŽTT praktikoje vertinant neapykantos kalbos atvejus yra svarbūs ne tik patys išsakyti teiginiai bei jų išsakymo aplinkybės, bet ir tai, kas išsakė tokius teiginius, nes nuo

neapykantos kalbą išsakyusio asmens bei jo padėties visuomenėje priklauso kaip griežtai bus vertinami tokio asmens išsakyti teiginiai. Atitinkamai, neapykantos kalbos kontekste, griežčiau tam tikri galimai neapykantą kurstantys teiginiai yra vertinami, jei juos išsako politikai, žinomi žmonės ir tam tikros srities profesionalai. Tai nestebina, nes politikai ir žinomi asmenys visuomenėje įprastai turi autoritetą, tad gali daryti įtaką viešajai nuomonei, o dėl savo žinomumo jų pasisakymai pasiekia didesnę žmonių ratą bei yra labiau paveikūs nei mažiau žinomų žmonių. Anot EŽTT, politikams dėl savo padėties ir statuso visuomenėje labiau būdinga daryti įtaką rinkėjams ar netgi tiesiogiai ar netiesiogiai paskatinti juos užimti tam tikras pozicijas ar atlikti veiksmus, kurie galėtų būti pripažinti neteisėtais (EŽTT 2023 m. gegužės 15 d. sprendimas byloje *Sanchez prieš Prancūziją*, peticijos Nr. 45581/15). Kitos EŽTT išskiriamos grupės – tam tikros srities profesionalų, išsakyti teiginiai irgi turi būti vertinami griežčiau nei įprastai, nes jie visuomenėje dažnai laikomi autoritetingais savo srities žinovais, kurių išsakomi teiginiai vertinami mažiau kritiškai bei jais mažiau abejojama, nes visuomenė pasitiki tokių asmenų kvalifikacija bei žiniomis, todėl yra linkusi perimti jų požiūrį, o jų išsakomus teiginius priimti kaip teisingus ir nekvestionuotinus (EŽTT 2009 m. liepos 16 d. sprendimas byloje *Feret prieš Belgiją*, peticijos Nr. 15615/07; EŽTT 2021 m. vasario 16 d. sprendimas byloje *Budinova ir Chaprazov prieš Bulgariją*, peticijos Nr. 12567/13).

Pereinant prie Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamų „nacionalinių“ neapykantos kalbos ir jos santykio su saviraiškos laisve atribojimo kriterijų, bene reikšmingiausias yra tokių veikų pavojingumo vertinimas. Atitinkamai, yra „svarbu nustatyti, kiek pavojingos veikos, dėl kurių padarymo kaltininkas traukiamas atsakomybėn. Pripažįstant ar nepripažįstant tam tikrus viešus pareiškimus kurstymu prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę, būtina nustatyti dėl jų kilsiančios (galinčios kilti) grėsmės baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms realumą“ (LAT 2018 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293-788/2018 ir kt.). Toks veikos pavojingumo vertinimas suponuoja tai, kad baudžiamajai atsakomybei pagal BK 170 straipsnio 2 dalį, o ypač – 3 dalį, kilti, anot LAT, nepakanka vien įžeidžiančio, niekinančio pobūdžio viešo pareiškimų, tad jame reikia papildomai „ieškoti“ tam tikro konkretaus tiesioginio ar netiesioginio neapykantos, diskriminacijos skatinimo ar kurstymo panaudoti smurtą arba fiziškai susidoroti su tam tikra žmonių grupe, kuris jau galėtų sukelti realią grėsmę baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms (LAT 2018 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293-788/2018 ir kt.).

Tokia LAT praktika vertintina kiek nevienareikšmiškai, nes nėra aišku, kuo konkretus neapykantos ar diskriminacijos skatinimas skiriasi nuo „nekonkreto“. Pavyzdžiui, jei tam tikra asmenų grupė ar jai priklausantis asmuo yra kaip nors išjuokiamas ar pažeminamas naudojant satyrą, metaforas ar ironiją arba labai abstrakčiais, išplaukusiais teiginiais, pagal tokią LAT logiką, tai galimai jau nebus konkretu, tad nebus laikoma ir neapykantos kurstymu BK 170 straipsnio prasme, nors akivaizdu, jog ir tokie komentarai gali išreikšti niekinantį požiūrį ar smurto panaudojimo idėjas prieš tam tikrą asmenų grupę ar jai priklausantį asmenį. Svarbu pažymėti, kad pajuoka ir patyčios baudžiamąją atsakomybę užtraukiančiu neapykantos kurstymu laikomos ir EŽTT praktikoje.

Įdomu ir tai, kada, anot LAT, neapykantos kalbos keliama grėsmė baudžiamojo įstatymo saugomiems gėriams yra reali, o kada – ne, nes kaip jau minėta anksčiau, BK 170 straipsnio 2 ir 3 dalyse numatytos neapykantos kurstymo sudėtys yra formalios ir jomis nėra reikalaujama konkrečių padarinių kilimo. Be to, šių nusikalstamų veikų objektas, kaip teigia pats LAT, yra asmens (žmogaus) lygiateisiškumas ir sąžinės laisvė, o tam tikrais atvejais ir visuomenės saugumas, žmogaus gyvybė, sveikata, garbė ir orumas. Tad kiekviena neapykantos kurstymo veika tyčiojantis, žeminantis, rodantis iniciatyvą smurtauti ar diskriminuoti tam tikrą asmenį ar jų grupę, iš esmės, pagrindiniai BK 170 straipsnio objektai (asmens (žmogaus) lygiateisiškumas ir sąžinės laisvė) bet koku atveju jau yra pažeidžiami – analogiškai ir žmogaus garbė bei orumas – nors jie laikytini papildomais tokių veikų objektais, naivu būtų manyti, kad neapykantos ar smurto kurstymas tam tikrų asmenų atžvilgiu galėtų nepažeisti jų žmogiškojo orumo. Todėl galima daryti pagrįstą prielaidą, kad kiekviena neapykantos ar juolab smurto kurstymo veika jau realiai yra padaroma žala baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms, įskaitant asmens garbę ir orumą, o LAT „pageidaujamas“ „*kilsiančios (galinčios kilti) grėsmės baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms realumas*“ yra veikiau vertinamojo pobūdžio teisinė fikcija, kurios atsiradimą lemia tai, kad Lietuvoje už neapykantos kalbą nenumatyta jokia alternatyvi teisinė atsakomybė išskyrus baudžiamąją, kuri yra kraštutinė *ultima ratio* priemonė, tad tikslingai vengiama perteklinių represijų traukiant asmenis baudžiamajon atsakomybėn už kiekvieną menkiausią neigiamą ar įžeidų pasisakymą.

Be to, LAT yra konstatavęs, kad tam tikri vieši pareiškimai jau nėra laikomi deramu saviraiškos laisvės įgyvendinimu bei tampa neapykantos kalba tada, kai yra „*pateikiamos specialiai, šališkai, neobjektyviai parinktos ir išdėstytos žinios, nuomonės, faktai, vertinimai, išvados ir pan., išreiškiančios neigiamą, niekinantį, žeminantį pasisakančio asmens požiūrį į tam tikrą įstatyme apibrėžtą žmonių grupę ar joms priklausančius*

asmenis“ (LAT 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017). Taigi tam, kad pasisakymai ar kitokia išraiška būtų laikoma neapykantos kalba, yra svarbus tyčios tikslingumas. Antai, tokia veika turi būti daroma „*specialiai*“ (kas reiškia, kad asmuo suvokia, jog savo viešais pareiškimais kursto neapykantą ar smurtą bei to tikslingai siekia) bei „*šališkai, neobjektyviai*“ (asmuo nebando pateikti objektyvios, realybę atitinkančios ir pagrįstos informacijos, tikslingai interpretuodamas tam tikrus faktus iškreiptame, stereotipizuotame ir/ar negatyviame kontekste arba, apsikritai, išsakydamas išgalvotus, klaidingus, neegzistuojančius faktus). Be to, LAT yra konstatavęs, kad tokios išdėstytos žinios, nuomonės, faktai, vertinimai, išvados turi būti išsakomi nedviprasmiškai ir visiems suprantamai bei skatinti ir kurstyti kitų visuomenės narių (viešų pareiškimų respondentų) neigiamus jausmus, neapykantą nurodytai asmenų grupei ar jos nariui, tokių asmenų diskriminaciją (LAT 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017).

Nedviprasmiškumo kriterijus yra, iš esmės, nekeliantis didesnių klausimų, nes „dviprasmiškas“ pagal Bendrinės lietuvių kalbos žodyną reiškia „*kuri galima dvejai suprast*“ (Bendrinės lietuvių kalbos žodynas), o ar konkretus teiginys yra dviprasmiškas, ar ne, atsakymą pateikti gali specialistas ar ekspertas lingvistas, kuris dažnai tokiose bylose ir teikia atitinkamo pobūdžio išvadas. Tuo tarpu visiems suprantamumo ir visuomenės narių neigiamų jausmų arba neapykantos, diskriminacijos kurstymo/skatinimo požymiai yra kiek mažiau aiškūs, nes jie ne tik yra vertinamojo pobūdžio, bet ir labai sunkiai pamatuojami ar objektyviai įvertinami, juolab, LAT teigimu, turi būti nustatyta, kad toks neapykantos kurstymas ne „gali“, o „turi“ būti visiems suprantamas bei skatinti ir kurstyti kitų visuomenės narių neigiamus jausmus, neapykantą ar diskriminaciją. Kiekvienas asmuo yra individualus, tad gali traktuoti identišką pareiškimą, frazę ar žodį skirtingai – vieniems tai bus niekam tikęs juokelis ar neaiškūs „kliedesiai“, kitiems – neginčijamas faktas, dar kitiems – nepriimtinas ir įžeidus neapykantos kurstymas, tad kaip nustatyti, ar visiems tam tikras konkretus neapykantos kalbos atvejis suprantamas taip, kaip to reikalauja baudžiamoji teisė, neaišku, o (šiek tiek šaržuojant) BPK dar nenumato tokio procesinio veiksmo, kaip visuomenės apklausa, ką ji supranta kaip neapykantos kalbą, o ką – ne. Analogiška situacija ir su visuomenės narių neigiamais jausmais arba neapykanta bei diskriminacija – vėlgi, sunku būtų įsivaizduoti, kokius „ekstrasensorinius“ gebėjimus turi turėti bylą nagrinėjantis teismas, kad sprendamas asmens kaltumo klausimą, pajauستų, kokius jausmus išgyveno tam tikrą neapykantą kurstantį komentarą internete perskaite žmonės ir, ar jiems tai sukėlė neapykantą tam tikros asmenų grupės atžvilgiu, ar ne, ypač jei byloje nėra konkretaus nukentėjusiojo.

Taigi saviraiškos laisvės ir neapykantos kalbos santykis yra ištis subtilus ir vien baudžiamojo įstatymo nuostatos nėra pakankamos siekiant visais atvejais atskirti leistiną išraišką nuo kurstančios neapykantą. Nagrinėjamu klausimu ypatingai svarbi yra EŽTT praktika, kurioje sprendžiant, ar tam tikri teiginiai laikytini neapykantos kalba vertinama įvairių kriterijų visuma, pavyzdžiui, išsakytų teiginių pobūdis, jų išsakymo kontekstas bei jų keliama galimybė atsirasti žalingiems padariniams, taip pat tai, kokių konkrečių asmenų tam tikri teiginiai buvo išsakyti. EŽTT praktika gausiai remiamasi ir LAT jurisprudencijoje, kurioje, nors ir neliko gausiai kritikuoto sistemiškumo požymio, vis dar įžvelgtina tam tikrų perteklinių vertinamojo pobūdžio aspektų, kurie kelia iššūkių atibojant neapykantos kalbą nuo teisėto saviraiškos laisvės įgyvendinimo.

3.2. Specialiųjų žinių panaudojimo tiriant bei nagrinėjant neapykantos kalbos atvejus reikšmė baudžiamosios atsakomybės taikymui

Neapykantos kurstymo bylose dažnai nėra apsieinama be specialiųjų žinių panaudojimo, tad specialisto išvados ir ekspertizės aktai dažnai tampa vienu iš reikšmingiausių įrodomosios medžiagos šaltinių tokio pobūdžio bylose. Įprastai neapykantos kurstymo baudžiamosiose bylose svarstant, ar tam tikri kaltinamojo išsakyti teiginiai laikytini neapykantos kalba, yra remiamasi Žurnalistų etikos inspektoriaus ir tarnybos bei Lietuvos teismo ekspertizės centro ekspertų/specialistų parengtais ekspertizių aktais arba specialistų išvadomis. Be to, jų turinys (ekspertų bei specialistų pateiktų išvadų pagrindumas), taip pat procesiniai specialiųjų žinių panaudojimo kaip įrodymų rūšies klausimai (pavyzdžiui, jų leistinumas, eksperto ar specialisto kvalifikacija ir galimas (ne)šališkumas) dažnai yra ginčijami bei kvestionuojami kaltinamajam siekiant apsiginti nuo jam pareikšto kaltinimo. Todėl specialiųjų žinių panaudojimo ir teismų atliekamo šių įrodymų vertinimo klausimai neapykantos kalbos baudžiamosiose bylose yra itin svarbūs.

Tai nestebina turint mintyje tai, kad neapykantos kalba, kaip galima nesunkiai suprasti iš žodžio „kalba“, beveik visada yra neatsiejamai susijusi su tam tikros kalbinės išraiškos lingvistiniu vertinimu, mat esminis klausimas tokiose bylose – ar tam tikrais teiginiais buvo kurstomas smurtas ir neapykanta, ar ne. Svarbu pabrėžti, jog nepaisant didelės reikšmės neapykantos kalbos baudžiamosiose bylose, specialisto išvados ar ekspertizės aktai negali būti laikomi išskirtiniais ar lemiamą reikšmę turinčiais įrodymais, antraip būtų ignoruojami esminiai įrodymų vertinimo principai. Antai, kasacinio teismo praktikoje pabrėžiama, kad nė vieni įrodymai neturi pranašumo prieš kitus, o teismas visus įrodymus turi vertinti, tirti ir analizuoti vienodai, bendra tvarka (LAT 2024 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-58-489/2024). Analogiškas reikalavimas LAT praktikoje

keliamas ir specialiųjų žinių panaudojimo rezultatams, teigiant, jog „*ekspertizės aktas (specialisto išvada) yra tik vienas iš įrodymų, kuris teismo turi būti įvertintas išsamiai ir nešališkai išnagrinėjus visas bylos aplinkybes; jis vertinamas kartu su kitais byloje surinktais įrodymais ir negali būti vertinamas atskirai nuo kitų bylos duomenų*“ (LAT 2024 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-58-489/2024). Atitinkamai, teismas ekspertizės aktą ar eksperto arba specialisto išvadą, kaip ir bet kokius kitus įrodymus, turi vertinti remdamasis savo vidiniu įsitikinimu, pagrįstu visapusišku, išsamiu ir objektyviu visų byloje esančių įrodymų ištirimu (LAT 2024 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-58-489/2024).

Nepaisant apžvelgtų LAT suformuotų postulatų, specifikos, susijusios su specialiųjų žinių panaudojimu nagrinėjant neapykantos kurstymo baudžiamąsias bylas, yra gana nemažai. Visų pirma, nei specialistas, nei ekspertas neatstoja teisėjo (teismo) ir negali pateikti teisinio kvalifikavimo, ar tam tikri neapykantą galimai kurstantys pasisakymai atitinka atitinkamuose BK straipsniuose įtvirtintas nusikalstamų veikų sudėtis, ar ne – jų kompetencija apsiriboja lingvistiniais kalbos vertinimo klausimais. Ši mintis aiškiai išsakyta LAT praktikoje, kurioje teigiama, kad „*išvadas dėl to, ar tam tikras komentaras atitinka nusikalstamos veikos požymius, daro teismas, taigi žurnalistikos ar kalbos specialisto atlikto tyrimo paskirtis – esant poreikiui padėti teismui teisingai suvokti komentarą kalbine prasme, atriboti informacijos paskleidimą nuo nuomonės ir pan.*“ (LAT 2018 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293-788/2018). Nagrinėjamoje byloje LAT konstatavo, jog pavedant ekspertams ar specialistams atlikti komentaro (ar kitokios kalbinės raiškos) tyrimą, negali būti formuluojama užduotis atsakyti į klausimą, ar komentaras atitinka konkretaus nusikaltimo sudėties požymius. Analogiškas požiūris išsakomas ir EŽTT praktikoje, kurioje pabrėžiama, kad nepriimtinos situacijos, kai ekspertas lingvistas, aiškiai peržengdamas grynai kalbos klausimų ribas (pavyzdžiui, atskirų žodžių ir pasakymų prasmės nustatymą), daro esmines teises išvadas dėl asmens veiksmų kvalifikavimo, o teismas šiomis išvadomis grindžia sprendimą dėl asmens kaltumo. Atitinkamai, visus teisinius neapykantos kalbos kvalifikavimo ar asmens kaltumo klausimus privalo spręsti ne kas kitas, o tik patys teismai (EŽTT 2017 m. spalio 3 d. sprendimas byloje *Dmitriyevskiy prieš Rusiją*, peticijos Nr. 42168/06).

Praktinis kasacinio teismo praktikos pavyzdys, kuriame analizuojama, ar žemesnių instancijų teismai vertindami specialisto pateiktą išvadą baudžiamojoje byloje, kurioje asmuo buvo nuteistas pagal BK 170 straipsnio 2 dalį, bet išteisintas pagal BK 170 straipsnio 3 dalį, tinkamai vertino specialisto išvadą ir nesuteikė jai išskirtinės reikšmės kitų įrodymų

atžvilgiu, įžvelgtinas LAT 2024 m. kovo 1 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-58-489/2024. Joje nagrinėtoje Lietuvos teismo ekspertizės centro lingvistinio tyrimo specialisto išvadoje buvo nurodyta, kad R. B. parašytame komentare „*P*derasai j*bani bl*t naikint jumis bl*t*“ išsakyta mintimi, jog homoseksualius asmenis reikia naikinti, yra išreikšta agresyvi autoriaus nuostata ir propaguojama homoseksualių asmenų naikinimo idėja, tačiau ši mintis nėra išplėtotą, komentare neatsispindi jo autoriaus siekis paveikti komentaro skaitytojus imtis fizinių smurtinių veiksmų. Kaip galima matyti, šioje išvadoje nėra pateikiama teisinio vertinimo dėl kaltininko pareiškimų atitikties BK 170 straipsnyje numatytoms nusikalstamų veikų sudėtimis, o tiesiog paaiškinama, ką tokiais žodžiais buvo norima pasakyti. Atitinkamai, ši išvada apeliacinės instancijos teismo buvo vertinama kartu su ją parengusios specialistės bei kaltinamojo parodymais, socialiniu kontekstu ir kitais bylos duomenimis, tad jokių įrodymų vertinimo pažeidimų LAT nagrinėjamu atveju neišvengė.

Taigi ekspertizės aktai ar specialisto išvados nagrinėjant su neapykantos kurstymu susijusias bylas yra reikšmingi, bet ne lemiantys įrodymai, kurie turi būti vertinami lygiavertiškai su kitais byloje esančiais įrodymais. Nors specialiųjų žinių panaudojimas tokio pobūdžio bylose gali padėti (ir padeda) teismui teisingai suvokti tam tikrų pasisakymų kalbinę/lingvistinę prasmę, atriboti informacijos paskleidimą nuo nuomonės ar neapykantos arba smurto kurstymą nuo neigiamos, neetiškos ar pašiepiančios nuomonės, visgi nei specialistas nei ekspertas neturi kompetencijos pateikti teisinį tokios kalbos vertinimą – šis klausimas bet koku atveju išlieka teismo prerogatyva.

4. NEAPYKANTOS KURSTYMO TEISINĖ AKLAVIETĖ – AR ESAMOS BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS PRIEMONĖS VISAIS ATVEJ AIS YRA TINKAMA PRIEMONĖ REAGUOTI Į NEAPYKANTOS KALBĄ?

4.1. Neapykantos kalbos dekriminalizavimo už ją taikant administracinę atsakomybę perspektyvos

Vienas iš svarbiausių baudžiamosios teisės esmę apibūdinančių ir reikalavimus veikų kriminalizavimo baudžiamajame įstatyme apibrėžiančių postulatų yra *ultima ratio* principas. Jo esmę sudaro reikalavimas, kad baudžiamojo įstatymo draudimų ir sankcijų turi būti imamasi tik tada, kai tai neišvengiama, t. y. neįmanoma kitomis teisinėmis ir socialinėmis priemonėmis apginti pažeidžiamų teisinių gėrių (Fedosiuk, 2012, p. 717). Be to, perteklinės kriminalizavimo apimtys yra menkai naudingas ir vertingas socialinių problemų sprendimo būdas, nes perteklinis baudimas yra „*brangus, stiprų šalutinį poveikį turintis ir neefektyvus visuomenės problemų sprendimo būdas, nes juo veikiama ne*

nusikalstamos veikos priežastis, bet jo padariniai. Taigi racionalumas ir gero valdymo principai turėtų sustabdyti imtis brangios ir neefektyvios priemonės, jei tik tai nėra neišvengiama“ (Fedosiuk, 2012, p. 722). BK 170 straipsnyje numatytos neapykantos kurstymo veikos yra nesunkūs nusikaltimai, dažnai savaime nesukeliantys jokių tiesioginių fizinių ar turtinių padarinių, taip pat itin dažni ir akivaizdūs, tuo pačiu pasižymintys dideliu latentiskumu, o teisėsaugos institucijos į tokias veikas neretai reaguoja vangiai bei nerodo didelio entuziazmo jas ištirti bei patraukti baudžiamojon atsakomybėn jas padariusius asmenis (Gutauskas, Navickienė, 2022, p. 79-87). Be to, teismuose žeminantys, neapykantos ir diskriminacijos kupini pareiškimai dažnai įvertinami tiesiog kaip netinkamas nuomonės reiškimas, nenustatant tikslo kurstyti neapykantą (Kačerginaitė, Biekša, 2021, p. 414). Galiausiai, tokia situacija, kai didžioji dalis neapykantos kalbos atvejų nesulaukia teisinio atsako kenkia nukentėjusiųjų psichologinei būklei bei skatina jų nepasitikėjimą teisėsaugos institucijomis (Gutauskas, Navickienė, 2022, p. 79).

Apžvelgta problematika verčia ištirti galimybes taikyti kitokią nei vien baudžiamąją atsakomybę už neapykantos kalbą, nes dabartinis teisinis reglamentavimas nėra pajėgus veiksmingai ir proporcingai patraukti teisinę atsakomybėn visus ar bent didesnę dalį neapykantą kurstančių asmenų, o perteklinis baudimas už kiekvieną neapykantos kalbos atvejį būtų neproporcingas bei pernelyg represyvus. Atitinkamai, galimas šios problemos sprendimas – administracinės atsakomybės taikymas už mažiau pavojingus neapykantos kalbos atvejus. Antai, administracinė atsakomybė yra gimininga su baudžiamąja atsakomybe, be to, šiomis teisinės atsakomybės rūšimis siekiama tų pačių tikslų – asmens baudimo, bendrosios ir specialiosios prevencijos (Markevičiūtė, 2022, p. 175), tad jos taikymas už neapykantos kalbą leistų pasiekti minėtuosius tikslus humaniškesniu, proporcingesniu veikos sunkumui bei ekonomiškiau būdu.

Visų pirma, galima pastebėti, kad tiek Konstitucija, tiek ir supranacionalinės teisės aktai nereikalauja numatyti baudžiamosios atsakomybės už visas be išimties neapykantos kalbos išraiškas, o BK 170 straipsnis neapykantos kurstymą kriminalizuoja kiek plačiau nei reikalauja pastarieji. Antai, BK 170 straipsnio 1-3 dalyse yra apibrėžti šie neapykantos kurstymo veiksmai – tyčiojimasis, niekinimas, neapykantos skatinimas, diskriminacijos kurstymas, kurstymas smurtauti ar fiziškai susidoroti su asmeniu ar jų grupe (ir tokios veikos finansavimas ar kitoks materialinis rėmimas), taip pat dalykų, kuriose išreiškiami visi šie veiksmai, gaminimas, platinimas, įsigijimas, siuntimas, gabenimas ir laikymas turint tikslą juos platinti ar platinimas. Visgi Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad „*laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais*

veiksmams – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija“, taigi Konstitucijos nusikalstamomis yra įvardintos neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymo, šmeižto ir dezinformacijos veikos. Taigi Konstitucija tiesiogiai nereikalauja įtvirtinti būtent baudžiamosios atsakomybės už tyčiojimąsi bei niekinimą iš tam tikros asmenų grupės ar jam priklausančio asmens. Analogiškai, Konstitucinis Teismas savo doktrinoje pabrėžia alternatyvių teisinės atsakomybės rūšių už neapykantos kurstymą taikymo galimybę: „Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalies nuostatos, inter alia formuluotės „nusikalstami veiksmai“, negalima aiškinti vien lingvistiškai, t. y. kaip reiškiančios, esą konstitucinė laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją yra nesuderinama tik su tokiais veiksmais, už kuriuos įstatymuose yra nustatyta baudžiamoji atsakomybė. Minėta konstitucinė laisvė yra nesuderinama ir su tokiu minčių, pažiūrų ir t. t., kuriomis yra kurstoma tautinė, rasinė, religinė ar socialinė neapykanta, prievarta bei diskriminacija, asmenys yra šmeižiami arba kitaip yra dezinformuojama visuomenė ar atskiri jos nariai, skleidimu, už kurį įstatymais yra nustatyta ne tik baudžiamoji, o ir kitokia teisinė atsakomybė“ (Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas). 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis savo 1 dalies 1 dalies a punkte reikalauja ES valstybės nares numatyti baudžiamąją atsakomybę už „viešą smurto ar neapykantos, nukreiptos prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausančių asmenį, kurstymą“, tad ir čia tyčiojimosi bei niekinimo veikų nematyti. Galiausiai, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos „dėl kovos su neapykantos kalba“ CM/Rec(2022)16 13 punkte nurodyta, kad Europos Tarybos valstybės narės „turi užtikrinti veiksmingą teisinę apsaugą nuo neapykantos kalbos civilinės ir administracinės teisės priemonėmis“ (Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos „dėl kovos su neapykantos kalba“ CM/Rec(2022)16, 2022).

Taigi būtent administracinės, o ne baudžiamosios atsakomybės taikymas už tyčiojimąsi iš asmenų grupės ar jai priklausančio asmens dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, odos spalvos, tautybės, kalbos, kilmės, etninės kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, religijos arba įsitikinimų ar pažiūrų, taip pat tokių asmenų niekinimą būtų proporcinga ir veiksminga priemonė kovojant su mažiau agresyviomis neapykantos kalbos apraiškomis. Tuo tarpu akivaizdžiai pavojingesni neapykantos skatinimo, raginimo diskriminuoti bei kurstymo smurtauti ar fiziškai susidoroti požymiai galėtų likti baudžiamajame įstatyme, juolab pripažįstama, kad „tam tikri neapykantos

kurstymo veiksmai, kurie yra akivaizdžiai amoralūs, neetiški ir pažeidžia tam tikrų visuomenės grupių lygiateisiškumą nesulaukia atsako, nes nesiekia tokio pavojingumo, kurio reikalauja baudžiamoji teisė“ (Gutauskas, Navickienė, 2022, p. 88).

4.2. Mediacijos taikymas tarp kaltininko ir nukentėjusiojo – racionalus būdas išspręsti dėl neapykantos kurstymo kilusį konfliktą bei atstatyti pažeistą teisinę tvarką?

Tam tikrais atvejais, kai neapykantos kalba yra nukreipta į konkretų nukentėjusįjį, teisingai ir humaniškai išspręsti atsakomybės už neapykantos kurstymą klausimus galima ne taikant represyvias baudžiamosios teisės priemones, o išsprendžiant kaltininko ir nukentėjusiojo konfliktą mediacijos būdu. Taip atkuriami pažeisti nukentėjusiojo interesai, atstatoma nusikalstama veika sutrikdyta teisių pusiausvyra, taupomi valstybės finansiniai ir žmogiškieji ištekliai.

Mediacija, būdama viena iš atkuriamojo teisingumo formų, apibrėžiama kaip tarpininkavimas, kuriuo siekiama kaltininko ir nukentėjusiojo susitarimo dalyvaujant nešališkam trečiajam asmeniui – mediatoriui. Taikant mediaciją nėra būtinas nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymas – pakanka susitarti ir suderinti nukentėjusiajam padarytos žalos atlyginimo formą ar pasiekti kitokį abi šalis tenkinantį susitarimą (Mačiulienė, Venckevičienė, 2016, p. 79). Svarbu paminėti, kad mediacija yra labiausiai Europos valstybėse prigijęs, dažniausiai diegiamas ir taikomas atkuriamojo teisingumo kaip atskiros nusikalstamumo problematikos paradigmos modelis (Michailovič, Liesis, 2017, p. 92). Šiuo metu Lietuvos baudžiamasis įstatymas nenumato galimybės baudžiamąsias bylas spręsti mediacijos būdu – apie mediacijos taikymą baudžiamojo proceso metu neužsimena ir baudžiamojo proceso įstatymas. Visgi tam tikri bandymai taikyti mediaciją Lietuvoje sprendžiant baudžiamąsias bylas jau buvo įgyvendinti. Antai, 2014 m. spalio-balandžio mėnesiais vykdytas projektas „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“, tapęs pirmąja realia praktine iniciatyva taikyti mediaciją baudžiamojoje justicijoje Lietuvoje, o jos rezultatai įvertinti teigiamai. Projekto metu taikant mediaciją buvo sėkmingai tariamasi dėl žalos atlyginimo bei sprendžiami konfliktai, kylantys iš smurto artimoje aplinkoje (Mačiulienė, Venckevičienė, 2016, p. 83).

Nagrinėjamas institutas turi įvairialypį teigiamą poveikį kaltininko, nukentėjusiojo bei visos teisingumo sistemos atžvilgiu. Mediacijos metu sprendžiant atsakomybės už nusikalstamas veikas klausimus, kaltininko prisiimti įsipareigojimai vykdomi efektyviau, nes yra priimami per bendrą pokalbį, ne paskirti per prievartą, o mediacijos dalyviai patys

prisiima tokius įsipareigojimus, kurie atliepia abiejų šalių poreikius (Mačiulienė, Venckevičienė, 2016, p. 70). Mediacija siekiama ne aklo nubaudimo, o humaniško bei veiksmingai susidariusios situacijos esmę atliepiančio sprendimo, teikiant pirmenybę nukentėjusiojo gerovei. Mediacija į nusikalstamos veikos sukeltas problemas padeda pažvelgti plačiau nei vien represyvus baudžiamasis atsakas – anot I. Michailovič, ją taikant „sumažėja emocinė įtampa, net pasiekiamas tam tikras supratimas, susitarimas, o kartais net ir susitaikymas. Taigi tam tikra prasme mediacija – tai tarsi gavimas kažko už kažką, tačiau ne vien materialiaja išraiška, bet kartu ir moraline, psichologine, net filosofine prasme“ (Michailovič, 2022, p. 223). Be to, mokslininkų teigimu, „mediacija sumažina neigiamas pasekmes nusikaltimo aukoms ir padeda išvengti arba sumažina antrinės viktimizacijos pasireiškimą“ (Žukauskaitė, 2012, p. 101).

BK 170 straipsnio 2 ir 3 dalyse numatytos neapykantos kurstymo nusikalstamos veikos neretai yra padaromos ne tik abstrakčiai tiesiog prieš tam tikrą žmonių grupę ją traktuojant kaip visumą, bet ir prieš konkrečius jai priklausančius asmenis, neapykantą išsakant tiesiogiai ir asmeniškai pačiam nukentėjusiajam. Tokiais atvejais mediacijos taikymas, atsižvelgiant į visus minėtuosius jos privalumus ir baudžiamosios atsakomybės už „lengvesnius“ neapykantos kurstymo atvejus taikymo pagrįstumo problematiką, būtų racionali, efektyvi ir ekonomiška priemonė. Tai leistų subalansuoti tiek nukentėjusiojo teisių atkūrimo, tiek kaltininko resocializacijos, tiek ir teisingumo interesus, o baudžiamojo persekiojimo institucijos ir teismai galėtų didesnę dėmesį skirti sunkesniems ir sudėtingesniems nusikaltimams, nes sėkmingos mediacijos atveju baudžiamąją bylą būtų galima nutraukti arba kaltininką atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės bylai net nepasiekus teismo, ikiteisminio tyrimo stadijoje. Žinoma, yra vienas „bet“ – šiuo metu Lietuvos baudžiamasis įstatymas nenumato jokios galimybės baudžiamame procese taikyti mediaciją, juo labiau – baudžiamąją bylą užbaigti mediacijos metu parengta sutartimi tarp kaltininko ir nukentėjusiojo. Tad įstatymų leidėjui derėtų užpildyti šią teisinio reglamentavimo spragą bei įtvirtinti mediacijos taikymo galimybę sprendžiant baudžiamąsias bylas.

Taigi mediacijos taikymas sprendžiant dėl nusikalstamų veikų tarp nukentėjusiojo ir kaltininko kilusį teisinį ginčą tam tikrais atvejais gali būti veiksminga ir humaniška alternatyva tradicinei baudžiamajai justicijai. Todėl įstatymų leidėjui derėtų numatyti galimybę taikyti mediaciją sprendžiant baudžiamąsias bylas, kas būtų itin pagrįsta ir racionalu BK 170 straipsnio 2 ir 3 dalyse numatytų neapykantos kurstymo veikų atvejais.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje neapykantos kalbai yra skiriamas didelis dėmesys, kuris pasireiškia tiek rekomendacinio pobūdžio nuostatomis, tiek ir konkrečiais įpareigojimais siekiant nustatyti teises priemones reaguojant į neapykantos kurstymo atvejus. Visgi, nors tarptautinėje ir ES teisėje vyraujantis požiūris apie tai, kas turėtų būti laikoma neapykantos kalba, yra iš esmės panašus bei nuoseklus, vieningos nuomonės šiuo klausimu nėra, nes skirtingose supranacionalinės teisės šaltiniuose pateikiami neapykantos kalbos apibūdinimai nėra vienodi.
2. Baudžiamasis įstatymas, būdamas vieninteliu Lietuvoje galiojančiu teisės aktu, numatančiu teisinę atsakomybę už neapykantos kalbą, ją kriminalizuoja 170 ir 170² straipsniuose, įtvirtinančiuose kurstymo prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę ir viešo pritarimo tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams, jų neigimo ar šiurkštaus menkinimo nusikalstamų veikų sudėtis. Nors BK 170² straipsnyje numatytos nusikalstamų veikų sudėties dėl savo aiškumo ir pagrįstumo nekelia žymesnių abejonių, BK 170 straipsnyje įstatymų leidėjo buvo padaryta tam tikrų teisinio reglamentavimo klaidų. Antai, šiame BK straipsnyje įtvirtintos neapykantos ar smurto kurstymo veikų sudėties numato baigtinį jų motyvų sąrašą, nors tiek Konstitucija, tiek ir tarptautinė teisė numato, jog teisinė atsakomybė turi kilti už bet kokias diskriminavimo ar neapykantos apraiškas, nepriklausomai, kokiais motyvais tai yra daroma. Atitinkamai, esamas teisinis reglamentavimas sudaro sąlygas nebaudžiamai skleisti neapykantos kalbą bet kokiais kitais nei BK tiesiogiai įtvirtintais pagrindais, nepaisant jų keliamo pavojaus baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms. Todėl įstatymų leidėjui BK 170 straipsnio sudėtis derėtų papildyti nuostatomis, kad baudžiamoji atsakomybė už atitinkamas veikas kyla tiek tiesiogiai BK įtvirtintais, tiek ir bet kokiais kitais neapykantos motyvais/pagrindais, tokiu būdu užtikrinant tinkamą visuomenės apsaugą nuo neapykantos kalbos.
3. 2008 m. lapkričio 28 d. Europos Sąjungos Tarybos pamatinio sprendimo 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis 1 straipsnio 1 dalies reikalavimai dėl baudžiamumo už joje numatytas veikas Lietuvos nacionalinėje teisėje yra įgyvendinami BK 170 bei 170² straipsniuose. Juose yra perkeltos visos nagrinėjamo Pamatinio sprendimo straipsnio dalyje įtvirtintos veikos, visgi tai ne visais atvejais padaryta pažodžiui, o BK vartojamose formuluotėse bei aprašytuose požymiuose įžvelgtini tam tikri neatitikimai. Nors tai, žvelgiant iš griežto pažodinio vertinimo pozicijų, suponuoja poreikį papildyti BK 170 ir 170² straipsniuose įtvirtintas su rasizmo ir ksenofobijos kurstymu susijusias nusikalstamų

veikų sudėtis trūkstamais požymiais, visgi esamos sudėtys yra itin plačios, tad galimai apima ir BK tiesiogiai neįvardintus Pamatiniame sprendime reikalaujamus kriminalizuoti tokių veikų požymius.

4. Į baudžiamosios justicijos akiratį Lietuvoje 2017-2024 metais dažniausiai patekdavo neapykantos kalbos, išreiškiamos dėl asmenų grupės ar jai priklausančio asmens seksualinės orientacijos, atvejai, dažni ir rasės bei tautybės motyvai, o kitais pagrindais kurstoma neapykanta dažniausiai lieka nepastebėta. Nagrinėjamu laikotarpiu neapykantos kalba dažniausiai būdavo reiškiamą internete, ypatingai – socialiniame tinkle „Facebook“, o tokių nusikalstamų veikų padarymu dažniausiai būdavo įtariamai ir už jų padarymą nuteisiami vyrai, kurie įprastai pripažindavo savo kaltę ir gailėdavosi dėl padarytų nusikaltimų. Tuo tarpu registruotų neapykantos kurstymo pagal BK 170 straipsnį atvejų skaičius 2017-2024 metais išaugo – ypatingai ryškus šio skaičiaus pakilimas įžvelgtinas 2021-2022 metais, tikėtina, dėl 2020 metais priimto Lietuvai nepalankaus EŽTT sprendimo byloje *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, dėl kurio buvo imtasi aktyvių veiksmų užtikrinant veiksmingesnį baudžiamąjį persekiojimą už neapykantos kalbą. Visgi teismus įprastai pasiekia tik nedidelė dalis neapykantos kurstymo atvejų, o likę yra arba neregistruojami, arba dėl jų ikiteisminiai tyrimai yra nutraukiami, tad didžioji dalis neapykantą ar smurtą kurstančių asmenų taip ir nesulaukia realios baudžiamosios atsakomybės taikymo.
5. Teismų praktikoje asmenys dažniausiai yra nuteisiami už BK 170 straipsnio 2 dalyje, kiek rečiau – už BK 170 straipsnio 3 dalyje numatytų veikų padarymą, o pagal minėto straipsnio 1 dalį bei BK 170² straipsnį nuteisiamų asmenų skaičius yra itin nežymus. Už BK 170 straipsnyje numatytas veikas priimtų apkaltinamųjų nuosprendžių (teismo baudžiamųjų įsakymų) skaičiaus kitimo tendencijos labai panašios į jau apžvelgtą registruotų BK 170 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų – jų skaičius 2017-2024 metais išaugo, piką pasiekė 2021-2022 metais, o vėlesniais metais vėl kiek sumažėjo. Atlikta analizė parodė, jog dažniausiai teismai už nagrinėjamas veikas procesą užbaigia priimdami ne įprastą apkaltinamąjį nuosprendį, o teismo baudžiamąjį įsakymą, kas kelia iššūkių dėl mažesnio objektyvumo nagrinėjant gana subtilaus pobūdžio neapykantos kalbos baudžiamąsias bylas ir nukentėjusiųjų teisių užtikrinimo. Dažniausiai teismai už BK 170 straipsnyje numatytų veikų padarymą skirdavo su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes – laisvės apribojimą arba baudą, tuo tarpu arešto bei terminuoto laisvės atėmimo skyrimo atvejai yra ypatingai reti, be to, jei tokios bausmės ir paskiriamos, jos dažniausiai būdavo atidedamos. Todėl manytina, kad terminuoto laisvės atėmimo bausmės skyrimas už neapykantos kalbą yra pernelyg

griežtas ir neproporcingas veikos pavojingumui, tad iš atitinkamų BK Specialiosios dalies sankcijų ši bausmė galėtų būti pašalinta, visgi to padaryti neleidžia Lietuvos priiimti įsipareigojimai pagal ES teisę.

6. Saviraiškos laisvės ir neapykantos kalbos santykis ir atiriojimas kelia nemažų iššūkių, nes priklauso nuo daugybės įvairių niuansų, kurie neretai yra vertinamojo pobūdžio ir priklauso nuo individualios faktinės situacijos aplinkybių. EŽTT praktikoje bet kokie saviraiškos laisvės apribojimai yra vertinami itin jautriai ir atidžiai, o neapykantos kalba skirstoma į skirtingai griežtai vertinamas pavojingesnę ir mažiau pavojingą. Įprastai EŽTT svarstydamas, ar tam tikri teiginiai laikytini neapykantos kalba, vertina įvairių kriterijų visumą, kurie apima išsakytų teiginių pobūdį, jų išsakymo kontekstą bei galimybę dėl jų atsirasti žalingiems padariniams, taip pat vertinama ir tai, kokie asmenys išsakė tam tikrus teiginius, nes viešieji asmenys dėl savo žinomumo ar autoriteto visuomenėje gali sukelti žymiai sunkesnius padarinius. Nors Lietuvos teismų praktikoje doktrinos ir EŽTT gausiai kritikuotas neapykantos kalbos sistemiškumo, kaip būtinos sąlygos baudžiamosios atsakomybės taikymui, reikalavimas jau nebėra aktualus, LAT praktikoje neapykantos kurstymo klausimais vis dar įžvelgtina problematiškų aspektų. Pavyzdžiui, tokie kriterijai, kaip dėl neapykantos kurstymo kilsiančios (galinčios kilti) grėsmės baudžiamąjo įstatymo saugomoms vertybėms realumas, neapykantos kalbos konkretumas bei jos visuotinis suprantamumas ir sąlygotas visuomenės narių neigiamų jausmų arba neapykantos kurstymas/skatinimas, praktikoje yra sunkiai pamatuojami ir, manytina, yra neracionalūs bei pertekliniai.
7. Specialiųjų žinių panaudojimas neapykantos kalbos baudžiamosiose bylose yra itin dažnas, o specialistų išvados bei ekspertizių aktai turi didelę reikšmę sprendžiant, ar tam tikri pasisakymai yra kurstantys neapykantą, ar ne. Visgi tokie įrodymai savaime neturi prioriteto prieš kitus įrodymus ir turi būti vertinami lygiavertiškai, be to, nei specialisto išvada, nei ekspertizės aktas nėra skirti teisiniam veikos kvalifikavimui – jie turi apsiriboti vien lingvistiniu kalbinės išraiškos įvertinimu, visus teisinius klausimus paliekant bylą nagrinėjančiam teismui.
8. Dabartinė situacija, kai vienintelė galima teisinės atsakomybės forma už neapykantos kalbą yra baudžiamoji, kai ji savo esme yra pati griežčiausia *ultima ratio* pobūdžio priemonė, iškreipia visą neapykantos kalbos teisinį reglamentavimą bei trukdo veiksmingai užkirsti kelią neapykantos kurstymui ir patraukti tokias veikas darančius asmenis teisinei atsakomybėn. Todėl tikslinga ir reikalinga numatyti alternatyvias atsakomybės už neapykantos kalbą įgyvendinimo formas – administracinę atsakomybę arba mediaciją. Administracinė atsakomybė būtų žymiai veiksmingesnė, racialesnė

bei dažniau pritaikoma mažiau pavojingais neapykantos kalbos atvejais. Tad atsakomybė už tyčiojimąsi iš asmenų grupės ar jai priklausančio asmens dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, rasės, odos spalvos, tautybės, kalbos, kilmės, etninės kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, religijos arba įsitikinimų ar pažiūrų, taip pat tokių asmenų niekinimą turėtų būti perkelta į Administracinių nusižengimų kodeksą. Tuo tarpu mediacijos taikymas už neapykantos kalbą, kai ji nukreipta prieš konkretų nukentėjusįjį (įstatymų leidėjui įtvirtinus galimybę ją taikyti baudžiamosiose bylose), leistų ekonomiškai, greitai, humaniškai bei veiksmingai išspręsti dėl tokių veikų tarp kaltininko, nukentėjusiojo ir valstybės kilusį teisinį ginčą. Be to, mediacijos taikymas sudarytų sąlygas efektyviau nei įprastomis baudžiamosios teisės priemonėmis pasiekti kaltininko resocializacijos, nukentėjusiojo teisių užtikrinimo bei kitus pozityvius tikslus.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės aktai bei rekomendacijos

1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.
3. Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (1965). *Valstybės žinios*, 1998, 108-2957.
4. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288.
5. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui (1998). *Valstybės žinios*, 2003, 49-2165.
6. Tarptautinio karo tribunolo įstatai, pridedami prie 1945 m. rugpjūčio 8 d. Londono susitarimo (1945).
7. Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to member states on hate speech (1997). Council of Europe Portal, 1997, R (97) 20.
8. Recommendation CM/Rec(2022)16 of the Committee of Ministers to member States on combating hate speech (2022). Council of Europe Portal, 2022, CM/Rec(2022)16.
9. European Commission against Racism and Intolerance General Policy Recommendation No. 15 on Combating Hate Speech (2015). Council of Europe Portal. CRI(2016)15.
10. 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis. OL L 328, 2008 12 6, p. 55-58.

Nacionalinės teisės aktai

11. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
12. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
13. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
14. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2023 m. liepos 26 d. įsakymas Nr. I-164 “Dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos ikiteisminio tyrimo metodinių rekomendacijų patvirtinimo“.

Specialioji literatūra

15. Aleknaitė, V. (2023). Kurstymo prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę kvalifikavimo problematika Lietuvos baudžiamojoje teisėje. *Teisės apžvalga*, 2(28), 131-156. DOI: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.28.6>
16. Bruskinė, N. (2023). Execution of the ECtHR Judgment in Beizaras and Levickas v. Lithuania Case: Effectiveness and Legal Implications. *Teisė*, 126, 21-37. DOI: <https://doi.org/10.15388/Teise.2023.126.2>
17. Fedosiuk, O (2012). Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštinė priemonė (ultima ratio): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 19(2), 715-738. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/57/52>
18. Giedrytė-Mačiulienė, R., Venckienė, J. (2016). Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2 (92), 69-87. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2017/02/Giedrytė-Mačiulienė-Venckevičienė-2016-2.pdf>
19. Gutauskas, A., Navickienė, Ž. (2022). Neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba: kur prasideda ir kur baigiasi saviraiškos laisvės ribos? *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, 29, 74-92. DOI: <https://doi.org/10.13165/PSPO-22-29-08>
20. Kačerginaitė, K., Biekša, L. (2021). Neapykantos kurstymo kvalifikavimas tarptautinėje ir nacionalinėje praktikoje. *Jurisprudencija*, 28(2), 405-429. DOI: 10.13165/PSPO-22-29-08
21. Liesis, M., Michailovič, I. (2017). Mediacija Lietuvos baudžiamojoje ir administracinių nusižengimų justicijoje teisminėje bylos nagrinėjimo stadijoje. *Kriminologijos studijos*, 5, 91-114. DOI: <https://doi.org/10.15388/CrimLithuan.2017.5.11734>
22. Markevičiūtė, M. (2022). *Administracinės atsakomybės samprata ir teisinio reguliavimo modelis Lietuvoje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (S 001), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
23. Michailovič, I. (2022). Mediacijos (sutaikymo) smurto artimoje aplinkoje atvejais galimybės Lietuvoje. *Vilnius University Open Press*, 220-236. DOI: <https://doi.org/10.15388/KSK.2022.10>
24. Pranka, D. (2017). Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso problemos ir tobulinimo perspektyvos. *Jurisprudencija*, 24(2), 339-358. DOI: <https://doi.org/10.13165/JUR-17-24-2-07>
25. Švedas, G. et. al. (2019). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. I knyga*. Vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

26. Žukauskaitė, J. (2012). Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: psichologiniai mediacijos taikymo aspektai. *Teisės problemos*, 2 (76), 96-110. Prieiga per internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2016/09/2012-2-Zukauskaite.Nepilnameciu-nusikalstamas-elgesys....pdf>

Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

27. *Feret prieš Belgiją* [EŽTT], Nr. 15615/07; [2009-07-16].
ECLI:CE:ECHR:2009:0716JUD001561507.
28. *Vejdeland ir kiti prieš Švediją* [EŽTT], Nr. 1813/07, [2012-02-09].
ECLI:CE:ECHR:2012:0209JUD000181307.
29. *Perinçek prieš Šveicariją* [EŽTT], Nr. 27510/08, [2012-10-15].
ECLI:CE:ECHR:2015:1015JUD002751008.
30. *Delfi AS prieš Estiją* [EŽTT], Nr. 64569/09, [2015-06-16].
ECLI:CE:ECHR:2015:0616JUD006456909.
31. *Dmitriyevskiy prieš Rusiją* [EŽTT], Nr. 42168/06.
ECLI:CE:ECHR:2017:1003JUD004216806.
32. *Lilliendahl prieš Islandiją* [EŽTT], Nr. 29297/180, [2020-05-12].
ECLI:CE:ECHR:2020:0512DEC002929718
33. *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 41288/15, [2020-05-14].
ECLI:CE:ECHR:2020:0114JUD004128815.
34. *Budinova ir Chaprazov prieš Bulgariją* [EŽTT], Nr. 12567/13, [2021-02-16].
ECLI:CE:ECHR:2021:0216JUD001256713.
35. *Sanchez prieš Prancūziją* [EŽTT], Nr. 45581/15, [2023-05-15].
ECLI:CE:ECHR:2021:0902JUD004558115.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 104-2644.
37. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 113-4131
38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 134-4819
39. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2024 m. balandžio 25 d. išvada „Dėl Seimo nario Remigijaus Žemaitaičio veiksmų“. TAR, 7601.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika

- 40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-86-648/2016.
- 41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017.
- 42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-91-976/2018.
- 43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293-788/2018
- 44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-58-489/2024.

Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų praktika

- 45. Klaipėdos apygardos teismo 2018 m. vasario 26 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-11-361/2018.
- 46. Kauno apylinkės teismo 2021 m. kovo 3 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1049-573/2021.
- 47. Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. rugsėjo 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-288-202/2018.
- 48. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2019 m. balandžio 9 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-161-486/2019.
- 49. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2023 m. vasario 24 d. nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. 1-312-716/2023.
- 50. Plungės apylinkės teismo Kretingos rūmų 2024 m. gegužės 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-144-1142/2024.
- 51. Kauno apygardos teismo 2025 m. kovo 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-115-923/2025.

Kiti šaltiniai

- 52. Neapykantos kalba Lietuvoje. Situacijos ir atsisakymų pradėti ikiteisminius tyrimus apžvalga (2023). Lietuvos žmogaus teisių centras. Prieiga per internetą: <https://manoteises.lt/wp-content/uploads/2023/03/NEAPYKANTOS-KALBA-LIETUVOJE.pdf>
- 53. Teise.pro. L. Meškauskaitė. Žodžio laisvės ribų paieška baudžiamosios atsakomybės kontekste: *asmens orumas v. saviraiškos laisvė* [interaktyvus] (modifikuota 2025-03-

- 29). Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2025/03/29/l-meskauskaite-zodzio-laisves-ribu-paieska-baudziamosios-atsakomybes-kontekste-asmens-orumas-v-saviraiskos-laisve/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 8 d.].
54. Ekalba.lt. Bendrinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ekalba.lt/bendrines-lietuviu-kalbos-zodynas/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 6 d.].
55. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos (2017-2024). Forma_Motyvai. Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas siekiant diskriminuoti ar išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui Lietuvos respublikoje per 2017-2024 m. sausio-gruodžio mėn. 1 psl. Užregistruota nusikalstamų veikų siekiant išreikšti neapykanta dėl rasės, tautybės, kilmės, seksualinės orientacijos, tikėjimo, kitų požymių pagal LR BK 169, 170, 170 3 d., 170 1 ž., 129 2 d. 13p., 135 2 d. 13p., 138 2 d. 13 p. straipsnius.
56. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos (2017-2024). Forma_Motyvai. Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas siekiant diskriminuoti ar išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui Lietuvos respublikoje per 2017-2024 m. sausio-gruodžio mėn. 2 psl. Užregistruota nusikalstamų veikų siekiant išreikšti neapykanta dėl rasės, tautybės, kilmės, seksualinės orientacijos, tikėjimo, kitų požymių pagal LR BK 170 straipsnį.
57. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos (2017-2024). Forma_Motyvai. Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas siekiant diskriminuoti ar išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui Lietuvos respublikoje per 2017-2024 m. sausio-gruodžio mėn. 3 psl. Nusikalstamų veikų tyrimo rezultatai pagal LR BK 169, 170, 170 3 d., 170 1 ž., 129 2 d. 13p., 135 2 d. 13p., 138 2 d. 13 p. straipsnius.
58. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos (2017-2024). Forma_1G-A. Duomenys apie įtariamus (kaltinamus) ir nukentėjusius asmenis Lietuvos respublikoje per 2017-2024 m. sausio-gruodžio mėn. 6 psl. LR BK 165-177 straipsniai
59. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos (2017-2024). Forma_1G. Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos respublikoje per 2017-2024 m. sausio-gruodžio mėn. 6 psl. LR BK 165-177 straipsniai.

SANTRAUKA

Neapykantos kalba viešojoje erdvėje - tarp žodžio laisvės ir nusikalstamos veikos

Vidas Krušinskas

Magistro darbe analizuojama neapykantos kalbos, jos teisinio reglamentavimo ir santykio su saviraiškos laisve bei baudžiamosios atsakomybės už tokias veikas įgyvendinimo problematika. Šio darbo tikslas – ištirti aktualią neapykantos kalbos kvalifikavimo ir baudžiamosios atsakomybės už ją taikymo problematiką, bandant apibrėžti ribą tarp saviraiškos laisvės įgyvendinimo ir neapykantos kurstymo. Atitinkamai, darbo objektas yra neapykantos kalbos kriminalizavimo apimtys ir specifika nacionalinėje bei supranacionalinėje teisėje. Atlikta analizė parodė, kad neapykantos kalbai tarptautinėje ir ES teisėje yra skiriamas didelis dėmesys, visgi vieningo neapykantos kalbos apibrėžimo joje nėra. Lietuvos įstatymų leidėjas už neapykantos kalbą šiuo metu yra pasirinkęs numatyti vienintelę baudžiamąją atsakomybę, kurią įtvirtina baudžiamojo įstatymo 170 ir 170² straipsniai, visgi juose išvelgtina tobulintinų aspektų tiek dėl poreikio kriminalizuoti ne tik BK tiesiogiai numatytus, bet ir bet kokius kitus neapykantos ar smurto kurstymo motyvus, tiek ir dėl deramo šių straipsnių sudėčių harmonizavimo su ES teisės reikalavimais. Darbe iš kriminologinės perspektyvos detalai apžvelgiami pastaraisiais metais į teisėsaugos akiratį patekę neapykantos kalbos atvejai, jų skaičiaus dinamika ir specifika, taip pat baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo už tokias veikas tendencijos bei problematika. Didelis dėmesys skiriamas ir neapykantos kalbos atirbojimo nuo teisėto saviraiškos laisvės įgyvendinimo klausimams, juos vertinant tiek nacionalinės, tiek ir jai didelę įtaką darančios tarptautinės teisės kontekstuose. Galiausiai, siekiant gilesnio į darbe keliamą problematiką, analizuojama Lietuvos doktrinoje dar nenagrinėta specialiųjų žinių panaudojimo neapykantos kalbos bylose specifika, taip pat ištiriamos galimybės vietoje baudžiamosios atsakomybės tam tikrais atvejais už neapykantos kurstymą taikyti alternatyvias priemones, tokias kaip administracinė atsakomybė ar mediacija.

SUMMARY

Hate speech in public space – between the freedom of speech and a crime

Vidas Krušinskas

The Master's thesis analyses the issues of hate speech, its legal regulation and relationship with the freedom of expression, also the implementation of criminal liability for such acts. The aim of this thesis is to investigate the current issues of the qualification of hate speech and the application of criminal liability for it, in an attempt to define the boundary between the freedom of expression and incitement to hatred. Accordingly, the object of the work is the scope and specificity of criminalisation of hate speech in national and supranational law. The analysis has shown that hate speech has been given considerable attention in international and EU law, but currently there is no single definition of hate speech. The Lithuanian legislator has currently chosen to consolidate only single criminal liability for hate speech in Articles 170 and 170² of the Criminal Law. However, there are still aspects that need to be improved, both in terms of the need to criminalise not only those motives directly provided in the Criminal Code, but also any other motives of incitement to hatred or violence, and in terms of the need to properly harmonise the wording of the articles in line with the requirements of EU law. The thesis also provides a detailed criminological perspective on the cases of hate speech that have come to the attention of law enforcement in recent years, their dynamics and specifics, as well as the trends and issues of criminal liability for such acts. Considerable attention is also paid to the issues of the distinction between hate speech and the legitimate exercise of freedom of expression, in the context of both national and highly influential international law. Finally, in order to gain a deeper insight into the issues raised in the work, the specifics of the use of special knowledge in hate speech cases, which have not yet been examined in Lithuanian doctrine, are analysed, as well as the possibility of applying alternative measures, such as administrative liability or mediation, to the certain cases of incitement to hate speech, instead of criminal liability.